

ЧЛАНЦИ

академик Бранко Павићевић

ЦРНА ГОРА И БОКА КОТОРСКА ОД ПОЖУНСКОГ ДО ТИЛЗИТСКОГ МИРА 1805—1807.

Одредбама мира у Пожуну (26. XII 1805) Наполеон је добио Далмацију и Боку Которску. Рок за предају ових провинција француским трупама био је одређен за 2. I 1806. Глас о овој одредби брзо се раширио и у нашим земљама; већ средином јануара о томе је руски изасланик код Црногораца Стеван Санковски обавијестио владику Петра I Петровића Његоша. Санковски је тада, истовремено, саопштио и то да је руска влада донијела одлуку да повуче свога консула из Котора, јер је на Боку Которску требало да се прошири суверенитет земље која је била у непријатељству са Русијом. Због тога је, резолуовао је даље Санковски, Русија имала пуно право да са својим трупама посједне ове области, али пошто тренутно није имала на располагању одговарајући број војних снага — такву је комбинацију морала одложити.¹

Руској влади је било јасно да одредбе пожунског мира пружају нове шансе за француску експанзију на Истоку. Крајем јануара 1806. вршилац дужности руског министра иностраних послова А. А. Чарторијски је у посебном реферату цару Александру I указивао на такву опасност. Чарторијски је том приликом предлагао руском императору да се руска војска задржи на Јонским острвима и да се стави у борбену готовост руска ескадра у Средоземном мору. На тај начин требало је да се колико-толико осигурају стратешки услови за спречавање француским трупама да продру у области које су се налазиле под суверенитетом Турске. Исто тако, савјетовао је даље Чарторијски, требало је предузети мјере да се ојача руски утицај у

¹ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, 149.

Грчкој, Албанији, Црној Гори, Херцеговини, Босни, Србији, Истри и Далмацији. Заступајући мишљење да руска влада мора да до максимума искористи симпатије према Русији које гаје хришћански становници Балкана, Чарторијски је предложио цару да се хитно концентрише и специјални корпус на граници према Молдавији.² Чињени овакве предлоге, Чарторијском је, по свој прилици, морала бити позната чињеница да је још крајем новембра 1803. руска влада разматрала један реферат А. Г. Воронцова о томе какве би кораке ваљало предузети у Црној Гори у случају искрцавања француских трупа на јадранској обали.³

Пожунски мировни договор довео је Црну Гору, а посебно Боку Которску, у деликатан положај. Наступила је таква историјска прекретница у животу становништва једне и друге области да се поставило питање: или допустити да се даља судбина ових земаља развија смјером утаначеним за зеленим столом европских побједничких и побијеђених сила, или учинити покушај да се оружаном руком догађаји окрену правцем који је најбоље одговарао интересима становништва и Боке Которске и Црне Горе. Снажан печат свим политичким подухватима предузетим у Црној Гори и Боки Которској последице појунског мира ударила је личношћу црногорског владара и владике Петра I Петровића Њепоша.

Разрађујући своје политичке планове и комбинације, владика Петар I није тада могао излазити из оквира спољнополитичког курса руске владе. На то га је, поред осталог, принуђавало и доста непријатно искуство из 1803. и 1804. године. Он је, такође, морао да води рачуна и о чињеници да је руски царски кабинет тада свим силама настојао да одржи добросусједске односе са отоманском Портom, рачунајући да ће на тај начин лакше припремити одбрану од Наполеонове експанзије на Истоку. Владика Петар I је на вријеме био упозорен да руска влада предузима кораке да „задржи“ ослободилачки антигурски покрет код балканских Словена за неки бољи, повољнији тренутак.⁴

² *Внешняя политика России XIX и начала XX века, серия пере- вая 1801—1815 г. г, том третий, январь 1806 г. — июль 1807 г, Москва 1963, реферат А. А. Чарторијског цару Александру I, 11/23 I 1806 (стр. 32).*

³ *Сборник русского исторического общества, С. Петербург 1891, Г. 77, 411.*

Видјети такође и Н. И. Хитрова, *Из истории русско-черногорских отношений в начале XIX в.*

Југословенске земље и Русија за време првог српског устанка 1804—1813, Научни скупови Српске академије наука и уметности, књ. XVII, Одељење историјских наука, књ. 4, Београд, 1983, 309.

⁴ И. С. Достян, *Основные этапы и особенности политики России на Балканах в последней трети XVIII г — до 1830 г. Международные отношения на Балканах, Москва 1974, 12—13; Н. И. Хитрова, Из истории русско-чешско-черногорских отношений в начале XIX в, О сукобу интереса великих сила на почетку XIX вијека око утицаја на Балкану вид-*

Иако је добијао стално писма, поруке, жалбе и позиве за помоћ од становништва брђанских племена, која су предлагала да се удруженим снагама окрену против Турака, владика је морао, у складу са општом линијом спољне политике руске владе, да их смирује и упозорава на неповољне околности.⁵ Владика Петар I не само што није прихватао позиве Брђана и Херцеговаца за заједничку оружану акцију против Турака⁶ већ је, како истиче М. Вукићевић, морао бити у извјесној мјери и резервисан према сугестијама изасланика српских устаника Дамјана Кутушанца кад је у марту 1805. допутовао у Црну Гору.⁷ Инсистирајући на томе да се одложе сви озбиљнији покушаји на дизању општег устанка против Турака код брђанских племена и код Херцеговаца, владика је, истовремено, изражавао непоколебљиву одлучност према сваком турском покушају да се угрози „слобода и независност“ било којег пограничног рејона Црне Горе и оних брђанских племена која су до тада већ била стекла релативну самосталност. У том смислу давао је упутства Бјелопављанима, Пиперима, Ровчанима и Морачанима да у одбрану „отацтва“ не штеде „своје крви до последње капље“.⁸ Да би са своје стране заштитио брђанска племена од турске опасности, владика их је снадбио најнеопходнијим ратним материјалом, препоручујући им да без разлога не улазе у сукобе с Турцима,⁹ док је турским властима стално слао упозорења да их оставе на миру, а посебно да не угрожавају племена Ровца и Морачу.¹⁰

Велики ослонац црногорском владару представљао је изасланик руске царске владе — Стеван Санковски. Он је крајем

јети и веома занимљиве студије: А. П. Шапоро, *Средовекоморские проблемы внешней политики России в начале XIX в.*, Исторические записки, т. 55, Москва 1956, 270; А. М. Станиславская, *Русско-английское отношение и проблемы Средоземног моря (1798—1807)*, Москва 1962, 429.

О томе су, такође, објављени драгоцјени историјски материјали у Зборнику руског историјског друштва (Сборник русского исторического общества), С. Петербург 1891, т. 70, 618, т. 303.

⁵ Архив внешней политики России (стр. АВПР), ГА-1-13, 1804, 24—25.

⁶ Н. И. Хитрова, *Из истории русско-черногорских отношений в начале XIX в.*, 321.

⁷ М. Вукићевић, *Карађорђе. Историја устанка од 1804—1807*, т. II, Београд 1912, 230—232. Испраћајући Кутушанца из Црне Горе, владика Петар I је изнио и прави разлог због кога није у датим условима могао да прихвати предлоге о заједничкој радњи против Турске. Он је тада Кутушанцу саопштио да „ће сачекати заповијести из Петрограда“. Иако је „интимно био одушевљен успјесима устаника“, владика је овакву изјаву морао да учини у вријеме кад су напори руских изасланика, акредитованих тада у Црној Гори, били концентрисани на припрему одбране од Француза. (Видјети о томе: М. Гавриловић, *Грађа за историју*. Исписи из париских архива, Београд 1904, 12 и М. Драговић.

⁸ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 149.

⁹ Исто.

¹⁰ Архивско одјељење Државног музеја на Цетињу (скр. АОДМЦ), Петар I — 1807. владика Петар I неком турском старјешини, Цетиње 2/14. I 1807.

марта 1805. стигао у Котор и одмах продужио за Црну Гору.¹¹ Санковски је био надарен дипломата, с искуством из раније дипломатске каријере у Италији, на чему му је и А. А. Чарторијски одавао признање.¹² Руски изасланик је владици много помогао у припреми неких значајних подухвата како у спољној тако и у унутрашњој политици. Посебно је пратио владину настојања како би уздржао покрете брђанских племена, а да их, истовремено, заштити од Турака. Да би ту владину тежњу учинио што ефикаснијом и да би јој дао међународноправно значење, Санковски је, као енергични и „славни муж“,¹³ како је о њему говорио владин секретар и сарадник Доментијан, писао отоманским властима: да су брђанска племена Морачани, Ровчани и Дробњаџи под покровитељством руског цара.¹⁴

Ова изјава Санковског морала је утицати на отоманске власти у Никшићу и Колашину да се окану од намјера за упад на територију ових племена.

Пошто је, уз ослонац на Санковског, владика Петар I оценио да су отоманске власти довољно упозорене у ризичност било каквог покушаја против сигурности брђанских племена у непосредном сусједству Црне Горе, извијестио је своје сународнике у Брдима да врши ужурбане припреме за војни поход у Приморје „да се с Французима с помоћу божјом бијемо и да им не допуштамо у Боку уљећи“.¹⁵

Бокешки прваци су, такође, правили планове за одбрану од Француза, утирући погледе ка Црној Гори. Њихову вјеру у Црну Гору и њеног владара удвостручавала је нада у Русију и руску средоземну флоту која се под командом вицеадмирала Димитрија Николајевича Сењавина налазила код Крфа гдје је имала задатак да штити Јоноку републику од Француза.¹⁶ Уз

¹¹ В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија (1874—18145)*, Београд 1914. 220—221

¹² Н. И. Хитрова, *Из историје русско-црногорских односи*, 318; видјети о томе и изванредну расправу: И. С. Достян, *Проблема государственной организации Черногории в русско-црногорских политических связях начела XIX в.*, Балканский исторический сборник, Кишинев 1974, VI, 14—39.

¹³ АОДМЦ, Петар I — 1807, Доментијан Петру I, 4/16. I 1807.

¹⁴ Вуксан истиче ову енергичну интервенцију Санковског на темељу података из једног писма владике Петра I архимандриту Авксентију од 14/26. I 1806 (Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 149).

¹⁵ Исто, 150.

¹⁶ Источна политика француске буржоазије у доба Наполеонових ратова била је, поред осталог, подређена циљу да се што прије осигура економска и политичка превласт на Босфору, како би се постепено за-господарило свим левантинским подручјима под отоманским суверенитетом, ставила Турска под контролу и на тај начин осигурала војно-стратешки услови за „доступ“ у Црно море и јужне области царске Русије. Осјетивши овакву политичко-стратешку замисао Наполеона I, руска влада и Александар I шаљу крајем 1805. у Средоземље поморску ескадру под командом вицеадмирала Сењавина. Ескадра је 16. I 1806. допловила до Крфа. Ослањајући се на традицију велике побједе у поморској бици код Чесме, а користећи се искуствима из средоземне експедиције адми-

пуноу подршку становништва, бокешки прваци су донијели одлуку да искористе историјске околности не би ли се коначно ослободили од туђинске власти. Вјерујући да је наступио тренутак кад од народне воље зависи судбина земље, бокешки прваци су своју жељу саопштили владици Петру I и Стевану Санковском, изражавајући при томе ријешеност да ни под коју цијену не допусте да Бока Которска потпадне под суверенитет Француске. Чим је примљен овакав захтјев од Бокелја, Стеван Санковски је пожурio да о томе обавијести вицеадмирала Сењавина.¹⁷

Становништво Боке Которске су тада притискале тешке мисли о погубним посљедицама мира у Пожуну — једна окупација замјењује другу, један туђин смјењује другог! Такво осјећање развијало је код Бокелја спремност да напрегну све своје моћи да се нова окупација на неки начин онемогући. Поједина племена Боке Которске почела су писменим изјавама да подржавају идеје које су њихови прваци излагали црногорском владици и руском изасланику. Код Петра I то је још више учврстило мисао да се не смије ни часа часити. Крајем фебруара (15/27. II 1806) владика је сазвао народну скупштину на Цетињу. Црногорска скупштина је прихватила владичин предлог и једнодушно одлучила да се оружјем истјерају Аустријанци из Боке Которске, уколико се буду опирали да се добровољно повуку.¹⁸

Одмах послије скупштине на Цетињу владика Петар I је предузео поход у Приморје, гдје је убрзо формирана заједничка црногорско-бокешка војска, у чијем се саставу, по неким процјенама, налазило 12.000 ратника.¹⁹ Војска је била организована по територијском начелу. Главну команду преузео је владика Петар I, војсковођа из великих битака против скадарског везира Махмута Бушатлије.

рала Ушакова, у којој је и сам узео учешћа, вицеадмирал Сењавин је ушао у европску политичку и војну историју као личност која је на челу своје прослављене поморске ескадре битно утицала на развој војно-политичких прилика на Средоземљу, а самим тим и у Европи. О Сењавиновој експедицији видјети изванредну монографију Е. В. Тарлеа (*Експедиција адмирала Сењавина в Средоземном море 1805—1807*, Сочинения, Т. X. Москва 1959, 233—239).

¹⁷ В. Борђевић, *Црна Гора и Русија*, 237.

¹⁸ Исто. Видјети и код Вуксана (*Петар I Петровић Његош*, 150—151). Ослањајући се на француске архивске изворе, Лекић истиче да је црногорска скупштина одлучила „да ће војевати не само против Француза, већ да ће да истјерају и Аустријанце из Боке, прије него што уђу у њу Французи“ (Д. Лекић, *Спољна политика Петра I Петровића Његоша 1784—1830*, Цетиње 1950, 181).

¹⁹ В. Броневской, *Записки морскога офицера в продолжении кампании на Средоземном море под начальством Димитрия Николаевича Сењавина от 1805 до 1810 год*. С. Петербург 1819, том II, 145, наредба капетана Вијећу, 22. III 1906.

* * *

Пошто је вицеадмирал Д. Н. Сењавин обавијештен о догађајима у Далмацији и Боки Которској, донио је одлуку, не чекајући о томе упутства из Петрограда, да један дио своје флоте упути у јадранске воде.²⁰ Команду над том ескадром добио је капетан Бјели. Њему је Сењавин ставио у дужност да отплови у Далмацију, чије становништво, како је вицеадмирал истакао у својој заповијести, гаји велику љубав према Русији. Бјели је, по адмираловим упутствима, требало да заузме острво Корчулу и да се претходно повеже са Црногорцима како би се у извођењу ових деликатних задатака ослонио и на њихову помоћ.²¹

Чим су дјелови руске поморске ескадре под командом капетана I ранга Бјелија допловили крајем фебруара 1806. у воде Бојокоторског залива, прилике на овом подручју су се битно измијениле. Удружена црногорско-приморска војска, ослоњена на убојну снагу дјелова руске поморске ескадре, постала је одлучујући чинилац у Боки Которској. Већ крајем фебруара (с.к.) заповједник руских поморских јединица капетан Бјели упутио је аустријском команданту Котора ултиматум да град преда у руке удруженој црногорско-бокешкој војсци и јединицама руске поморске пјешадије.²² Аустријски командант је прихватио ултиматум без поговора. Послије тога су се један дио црногорско-бокешких трупа и дјелови руске поморске пјешадије упутили ка Херцег-Новом, према коме се већ кретала друга колона црногорско-бокешке војске. По свему судећи, опсада Херцег-Новог почела је истог дана када је заузет и Котор, тј. 21. II (по старом календару). Вјероватно је један дио опсадних трупа превезен бродовима до зидина херцегновске тврђаве. Било како било, главни заповједник опсадне војске, владика Петар I, упутио је аустријском гарнизону ултиматум, тражећи безусловну предају града. У противном, владика је био спреман да Херцег-Нови заузме на јуриш. Чим су се, послије тога, у водама испред Херцег-Новог појавили бојни бродови из састава руске ескадре, аустријски командант је ријешио да приступи предаји града, прихватајући предлог капетана Бјелија да кључеве града уручи општинским капетанима. Два дана послије тога ослобођена је и Будва, а за заповједника града постављен је мајор Милетић. Тако је читава Бока Которска ослобођена од аустријских трупа.²³ Држећи се заповијести вицеадмирала Сењавина,

²⁰ *Внешняя политика России XIX и начала XX века*, с. I, г. III, 665.

²¹ Централний государственный архив военно-морского Флота (скр. ЦГАВМФ), ср. 144, оп. I. д. 26, 48—49.

²² *Внешняя политика России XIX и начала XX века*, 667.

²³ Видјети о томе код Ђорђевића (*Црна Гора и Русија*, 238), Лекић (*Стољна политика Петра I Петровића Његоша*, 181—182), Вуксана (*Петар I Петровић Његош*, 151).

капетан Бјели је одмах предузео припреме за поморске операције према далматинским острвима.²⁴

Цијенећи значај ослобођења Боке Которске за даљи развој прилика на овом подручју Балкана руски изасланик Стеван Санковски је о томе одмах послао извјештај вицеадмиралу Сењавину. И сам убијеђен у велики значај ослобођења Боке Которске за даљи развој војно-стратешке ситуације на Средоземљу, Сењавин је по пријему извјештаја о овим важним збивањима обавијестио императора Александра I. У извјештају је Сењавин истицао и чињеницу да је добио писма становника „осам комунистади“ Боке Которске,²⁵ која су представљала важна историјска свједочанства о једнодушној жељи народа да збаци туђински јарам.

Одмах по ослобођењу Котора, Херцег-Новог и Будве, Санковски, владика Петар I и капетан Бјели предузимају мјере да се све материјалне и људске снаге ставе на располагање главној команди. То се у првом реду односило на Бокешку морнарицу. Под команду руске ратне флоте стављени су тада сви њени бродови. Бокешка морнарица је тада, по подацима који су о томе оставили Сењавин и Санковски, бројала 400 бродова. Сви су бродови били наоружани топовима и били су способни, како је истицао вицеадмирал, да се супротставе и нападу јединица ратне флоте. На бродовима јединица Бокешке морнарице налазило се око 5.000 морнара, веома искусних у морепловству.²⁶ Неки бокешки капетани касније су се истакли у борбама за ослобођење далматинских острва. У том смислу руски поморци, који су имали прилику да виде и прате подвиге бокешких морнара, посебно су одали признање прчањском капетану Марку Радоњићу.²⁷

Пошто се читава бокелска „област добровољно ставила под власт руског цара“, а „кључеви прада (Котора — Б. П.) предани наоружаном народу“, објављено је становништву Боке Которске да ће у новој држави бити сачуване и загарантоване „све привилегије које су Аустријанци избјегавали да остваре“.²⁸ Одушевљење код народа нарасло је тако да су на свим кулама по Боки истакнуте руске заставе.²⁹ На тај су начин бокешки

²⁴ Већ почетком априла (11. IV) јединице капетана Бјелија заузеле су острво Корчулу. Француски гарнизон од 250 војника није представљао снагу способну да се одупре руском нападу.

²⁵ *Внешняя политика России*, с. I, I—III.

Сењавин цару Александру I, Крф 1/13. IV 1806 (116).

²⁶ Исто 117.

²⁷ Централний государственный архив военно-морского флота (скр-ЦГАВМФ), Ф. 144, оп. I, д. 26. л. 232.

²⁸ Архив внешней политики России (ск. АВПР), Главный архив (ехр. ГА), I—6, 1805—1821,

Санковски генералу, Котор 23. I/4. II 1807.

²⁹ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 151.

становници манифестовали спремност да се уз ослонац на Русију ослободе аустријске власти и да заједно са Црном Гором изграђују слободну и независну државу. То осјећање јединства, које је још од кандијског рата постало најзначајнија компонента народног живота Црне Горе и Боке Которске, стварно и учвршћивано кроз неколико стољећа, показало је овога пута шта све нагомилана народна енергија представља у критичним тренуцима историјског развоја.

Чим је добио обавјештења од Санковског да је Бока Которска ослобођена кренуо је 13/25. III са својом ескадром у Боку Которску знаменити вицеадмирал Димитрије Николајевич Сењавин.³⁰ Његова ескадра је упловила у воде Новског залива 16/28. III 806. Два дана послјеје тога, тј. 18/30. III, стигли су на адмиралов брод владика Петар I и Стеван Санковски. Владар и владика црногорски саопштио је тада руском адмиралу да је народ Боке Которске ријешен да се стави „заувијек под срећни скиптар“ руског царског двора. Дајући овакву изјаву вицеадмиралу, црногорски владика се ослањао на стварно расположење бокешког становништва, чији су се прваци утркивали ко ће исказати снажније утиске одушевљења. Међу њима су се посебно истицали рисански и новски прваци Саво Ивелић и гроф Ђорђе Војиновић.³¹

Послије разговора са владиком Петром I Санковским, Сењавин је сљедећи дан, тј. 19/31. III, једним мањим бродом кренуо за Котор, пошто је претходно издао наредбу да се за гарнизонску службу у Херцег-Новом одреде два батаљона Витебског пука руске поморске пјешадије и једна батерија од четири артиљеријска оруђа. Сењавиново путовање од Херцег-Новог до Котора претворило се у манифестацију словенске солидарности и спремности становништва Боке Которске да заједно са Црногорцима ратује под заставом руског императора.³²

По приспијећу у Котор, Сењавин је примио делегације свих бокешких „комунитади“, које су му изразиле „неограничену благодарност“ за помоћ коју су им указале јединице руске царске флоте. Слушајући изразе захвалности од стране представника бокешких општина, Сењавина је и самог обузимало одушевљење. Оно га послјеје тога никад није напуштало, што се очитовало кад год је он дошао у прилику да се изјасни о народу овога краја и њиховим првацима. У писму које је послјеје

³⁰ *Записки морског официера*, II, 174. У саставу Сењавинове ескадре налазило се: 10 линијских бродова, 5 фрегата, 6 корвета, 6 бригова и 12 топовњача, са 7.908 морнара а артиљераца. Ескадра је располагала са 1.154 артиљеријска оруђа. Касније је од заплијењених француских и неких преправљених лађа ескадра ојачана, те се њена ватрена моћ увећана за још 66 артиљеријских оруђа (Е. В. Тарле, *Експедиција адмирала Сенявина*, 232).

³¹ *Внешняя политика России*, с. I, г. III, 117, Тарле, 257.

³² *Записки морског официера*, II, 174.

овог сусрета упутио руском императору, Сењавин је истицао убјеђење у то да читав народ истински жели да се стави под „власт“ руског владара и да гаји исконску приврженост према Русији. Колико је овај знаменити војсковођа и морепловац био импресиониран дочеком у Котору најбоље потврђује наведено писмо Александру I, у коме, поред осталог, истиче да је његово одушевљење појачано и утиском да је „залив Боке Которске најљепши на свијету“.³³

Кад је уочио колика је снага народног расположења за одбрану Боке Которске од Фарнцуза, вицеадмирал Сењавин је издао наредбу да 30 ратних бродова, наоружаних са по 8—20 топова, исплови из залива и да изврши блокаду далматинских лука, а капетану Бјелију је издао наредбу да са бродовима „Азија“, „Јелена“, „Јарослав“, двије фрегате („Вегусон“ и „Михаило“), једним бриком и са два мања брода отпочне освајање острва у Далмацији.³⁴ Исто тако, црногорско-бокешке трупе стављене су у покрет.

Тако су Црногорци и Бокелји ушли у један ратни сукоб који их је у дипломатско-политичком погледу убацио у орбиту више европске политике. По начину извођења операција у овом ратовању против најобученије армије ондашње Европе, ово војевање је показало све предности и недостатке црногорског начина ратовања. Заправо, Црногорци и Бокелји су први пут почели да ратују као саставни дио удружених родова војске — морнарице, морнаричке пјешадије, артиљеријских јединица, кад су операције морале да се изводе по унапријед припремљеном и добро разрађеном плану, кад је од координираног дјества свих здружених дјелова зависао коначан успјех операција. То како је испунила своје војничке задаће црногорско-бокешка војска у овако новим условима ратовања, и то против најelitније војске ондашње Европе, спада у најславније странице ратне историје Црногораца и Бокелја.

Борбе на копну отпочеле су средином маја, када је Наполеонов генерал Лористон са једном колоном од 3.000 француских војника ушао у Дубровник и објавио да неће поштовати независност Дубровачке републике све док руска флота не напусти јадранске воде. Вијест о уласку француских трупа у Дубровник брзо се сазнала, па је владика Петар I са црногорско-бокешким трупама и четири чете руске поморске пјешадије кренуо у правцу Цавтата, гдје се 21. сукобио са француским трупама, у чијем су се саставу налазили мобилисани Дубров-

³³ *Внешняя политика России*, с. I, т. III, 117. По обавјештењима Броневског, бокешки прваци су приликом сусрета са Сењавином изјавили да му стављају на располагање своје животе и сву имовину. Тада је бокешка морнарица, у чијем је саставу било и бродова наоружаних са по 20 топова, стављена под непосредну команду Сењавинове флоте (Тарле, *Експедиција адмирала Сенявина*, 260).

³⁴ *Записки морског официера*, т. II, 5. Видјети напомену 24.

чани. Борбе су биле врло жестоке и на бојишту је остало 250 мртвих француских војника. Сљедећи дан пристигло је код Цавтата још осам чета руских војника, па су се Французи повукли ка Дубровнику.³⁵

Жестина бојева вођених око Цавтата и од Цавтата до Дубровника натјерала је Санковског и заповједника Будве мајора Милетића да затраже појачање, па су се у том смислу обратили Паштровићима, јетко истичући чињеницу да „сам митрополит“ и „сам барјак“ (руски) не могу са успјехом бити бој против француске силе.³⁶ Већ почетком јуна адмирал Сењавин са флотом и бродовима Бокешке морнарице кренуо је ка Дубровнику. Он је тада направио договор са владиком Петром I да се изврши напад на Бргат и на острво Локрум. Пошто је 4. јуна стигао са Крфа један батаљон руских јегера, 5. јуна отпочела је битка на прилазима Дубровнику.³⁷

Црногорско-бокешка војска, којом је непосредно командовао владика Петар I, бројала 3.500, док у саставу руских трупа, којима је командовао генералмајор књаз Василије Васиљевич Вјаземски, није било више од 1.200 војника. Противу њих је на положаје око Дубровника било истурено 3.000 француских војника и око 4.000 мобилисаних али добро наоружаних Дубровчана. Битка је отпочела у раним јутарњим часовима и завршила се у 8 часова увече.³⁸ Напад је био веома жесток и на неким секторима се претворио у крваву сјечу. Увече су црногорско-бокешке и руске трупе овладале свим противничким положајима и приморале Французе да се повуку у дубровачке градске зидине. На бојишту је остало 300 мртвих француских војника, а међу њима и Наполеонов генерал Делгог. Рањених француских војника било је 120. Губици руских трупа износили су 40 мртвих и 30 рањених, док су црногорско-бокешке трупе имале 100 мртвих и рањених.³⁹ Сљедећи дан су руске трупе покушале да изврше десант на Локрум, али им то није пошло за руком.⁴⁰ Послије ових успјеха црногорско-бокешке војске и јединица руске поморске пјешадије, почеле су припреме за опсаду дубровачке тврђаве. Приликом разговора о томе како треба припремити опсаду, владика Петар I је упозоравао Вјаземског на опасности од турског напада у леђа опсадним трупама.⁴¹ Владика је, вјероватно, имао разлога да указује на овакву опасност, иако је Вјаземски то примио са чуђењем. Док су се вршиле припре-

³⁵ В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија*, 251.

³⁶ Р. Ковачић св. I, 67—68.

³⁷ В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија*, 253.

³⁸ Исто.

³⁹ Отдел рукописей Государственной библиотеки СССР-а им. Ленина, Ф. 178, Музейное собрание, од. хр. 9850. Журнал В. В. Вяземского (июн I. 1806 — 30. септ. 1807).

⁴⁰ В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија*, 253.

⁴¹ Журнал В. В. Вяземского (июн I 1806 — 30 септ. 1807).

ме за опсаду стигле су адмиралу Сењавину вијести о томе да је руски владар ријешио да Боку Которску преда Аустријанцима.

О ратовању удружених црногорско-бокешких трупа и јединица руске војске из састава руске средоземне флоте против Француза у току 1806. познати су, углавном, сви најзначајнији подаци из досад објављене научне литературе.⁴² Врло драгоцен извор, на коме се ова литература добрим дијелом и темељила, представљао је ратни дневник руског официра из састава Сењавинове флоте Владимира Броневског.⁴³ Други дневник, такође драгоцјен али досад веома мало коришћен, потекао је из пера генерал-мајора књаза Василија Васиљевича Вјаземског, који је командовао руским трупима у борбама 5. јуна 1806.⁴⁴ У изношењу основних података о развоју ратних операција у Далмацији и Боки Которској дневници Броневског и Вјаземског се не разликују много. Оно у чему постоје суштинске разлике међу њима то су оцјене главних личности у овим догађајима — Сењавина, владике Петра I Петровића Његоша и Стевана Санковског. Док Броневски о овим личностима саопштава мишљење са доста ускићења, Вајаземски истиче само оно што их посредно или непосредно дисквалификује као војсковође (кад је у питању Петар I и Сењавин), политичаре и личности. Охоли руски племићки официр није могао да црногорског владара и владика ослободи одговорности за поступке појединих војника из састава црногорско-бокешке војске у Конавлима, код Сребреног и на прилазима Дубровнику, поступке који нијесу били у складу са нормама ратног права и морала.

Пошто је због неповољних вијести прекинуо блокаду Дубровника, вицеадмирал Сењавин је издао наредбу да се црногорско-бокешка војска и руске регуларне трупе повуку према Херцег-Новом. Тада је за главног команданта руских сувоземних трупа именован генерал Папандопуло. Он је, по Сењави-

⁴² Релативно исцрпну литературу о томе видјети код Лекића (*Спољна политика Петра I Петровића Његоша 1784—1830*, Цетиње 1950). Поред онога што су објавили Лекић и Борђевић, војни писци које буде интересовало Сењаниново ратовање кроз Далмацију могу наћи доста драгоцене документационе грађе у Архиву Ратне морнарице СССР-а у Лењинграду. По значају ових извора, које сам имао прилику дјелимично да прегледам, издваја се извјештај капетана Бјелија Сењавину од 4/16. IV 1806. о првом заузећу Корчале. Цијенећи значај овог извјештаја, Сењавин га је прослиједио Чичагову 16/28. IV 1806 (ЦГАВМФ, 194, оп 1, г. 26). У хартијама вицеадмирала Сењавина има доста материјала о нарушавању војничке дисциплине и правила модерног ратовања од стране појединаца из састава црногорско-бокешке војске (Исто 86—87 итд.).

⁴³ Поред већ наведеног дјела В. Броневског, издатог у четири тома (први је објављен у Петрограду 1818, а други, трећи и четврти 1819), штампана су и његова писма — *Писма морског официра служаша допoлненим к Запискам морског официра*, т. I, т. II, Москва 1825. Сличне податке дао је и Свињин, о коме говори и Тарле (229).

⁴⁴ Журнал В. В. Вяземского (июн I 1806 — 30 септ. 1807).

новим упутствима, био дужан да припреми одбрану Херцег-Новог.⁴⁵ Тиме је завршена прва фаза ратовања против Француза у Боки Которској и Далмацији.

II

Владика Петар I је сматрао да развој прилика у Европи пружа реалне изгледе — с обзиром на то да је расположење југословенских народа за борбу против туђина почело да добија карактер прворазредног чиниоца у политичко-стратешким комбинацијама великих европских држава — да се на југозападном дијелу Балканског полуострва образује једна шира народна и државна заједница, састављена од „славно-српског“ елемента, у којој би Црна Гора и црногорски народ представљали политичко и државноправно језгро. Чврсто убијеђен да је таква историјска шанса настала, владика чини напоре да се она не пропусти. На владицино расположење можда је утицало и једно писмо што је крајем априла добио од руског цара који је похвалио његова настојања да ради на „корист јединовјернога и љубазнога нам народа црногорског“.⁴⁶ Но, било како било, понесен усхићењем које је било захватило народ Црне Горе и Боке Которске последице доласка руске ескадре у воде Боке Которске, владика саставља једну петицију за свог покровитеља, у којој је изложио политичка и државноправна схватања, рачунајући да ће она наићи на одобравање руске владе и руског владара. У историји развоја политичке мисли код Јужних Словена мало је докумената насталих на прекретници двају столјећа XVIII—XIX) који се по свом значају могу упоређивати са политичким програмом изложеним у овој владициној петицији. Треба истаћи да тада код нас није било много политичких личности чије се расуђивање кретало у категоријама које су означавале основне правце политичког и национално-политичког дјеловања црногорског владике Петра I Петровића Његоша.

Владицину петицију однио је за Петроград специјални изасланик архимандрит Симеон Ивковић. У петицији је био изложен национално-политички и државноправни програм у осам тачака. Без обзира на чињеницу да је садржај овог документа навођен од неколико аутора,⁴⁷ у овом одјелу расправе, уз опа-

⁴⁵ *Записки морскога официра II*, 5.

⁴⁶ АОДМЦ, Петар I — 1807, копија писма цара Александра I владци Петру I, 23. IV/5. V 1807.

⁴⁷ Наведене историјске документе први је објавио М. Драговић у Гласнику Српског ученог друштва (XL.). На основу његовог издања сви каснији аутори користили су ове значајне историјске споменике (В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија*, 291—293); Д. Лекић, *Спољна политика Петра I Петровића Његоша*, 214—215; Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 159). У најновије вријеме драгоцјене материјале о овој владициној акцији саопштила је и И. С. Достјан, изванредан познавалац новије балканске историје.

сност да се неке ствари и понове, биће указано на значај који је владичина петиција имала за развој наше политичке мисли и за јачање идеје о заједници свих југословенских народа.

Владика Петар I је знао да је руски император Александар I један од стубова у антинаполеовској коалицији, а Русија једина сила која је могла да осигура одбрану од застрашујуће снаге коју је показивала војна моћ Наполеонове Француске. Продубљено резонујући о даљим изгледима Наполеонове експанзије у Европи и могућностима које су стајале пред Руском империјом у судару са Наполеоновом силом, вадика је вјеровао да су у коначном резултату шансе на страни руског владара. Он је за њега био и остао симбол снаге и непобједивости велике Руске империје, чија је моћ тада, а нарочито у годинама које су слиједиле, била стављена на најдрастичнију пробу. Шаљући свога изасланика архимандрита Симеона Ивковића у Петроград да „поднесе“ свемоћном „императорском величанству“ петицију у којој је изражена „једнодушна жеља црногорског митрополита и свих православних народа овога краја“, владика је, као прво, истакао увјерење да ће „непријатељ цијелог свијета“ бити „побијећен“ Увјерен у извјесност побједи антинаполеовске коалиције, а рачунајући да њезин пун тријумф није далеко, црногорски владика је од свог „покровитеља“ тражио да се сгласи са предлогом да се „уједине у једну провинцију“ Црна Гора са градовима Подгорицом, Спужом и Жабљаком, Бока Которска, Херцеговина, Дубровник и Далмација, и да се то уједињење „утврди“ за „вјечна времена“, с тим што би та нова државна творевина добила назив „славено-српско“ царство. Да би „славенско-српској“ држави била боље загарантована сигурност, владика је предлагао да се у титулатуру сверуског императора унесе додаток „славено-српског цара“, а да се, ради још веће гаранције за будућност, за предсједника те нове државне творевине назначи „рођени Рус“. Изражавајући општенародну „жељу“, владика је у петицији предлагао да се за потпредсједника и помоћника предсједника „постави црногорски митрополит“ и да му се подари „титула руског кнеза и чин првог тајног савјетника“ Пријестоница „славено-српског царства“ требало је да буде Дубровник, у коме ће се налазити и резиденција предсједника и потпредсједника.

Владика је у петицији изложио и начин организације црквеног живота у новој држави. По његовим схватањима, требало је установити три архијереја, и то: у Задру — за Далмацију, у Требињу — за Херцеговину и у Котору — за намјесника митрополитовог. Исто тако, требало је у сваком од ова три архијерејска мјеста отворити по једну богословију или школу.

На крају петиције, владика је саопштио да „ови народи желе да за вјечна времена сачувају своју вјеру и своју слободу, под покровитељством руског престола“.⁴⁸

У Другој представи, коју је архимандрит Ивковић такође однио са собом, владика Петар I је предложио неколико личности за висока руска одликовања. Владика је, вјероватно с разлогом, на прво мјесто ставио руског изасланика Стевана Санковског, свог брата Сава Маркова Петровића, мајора Војновића и свог главног тјелохранитеља Станислава Зеца.⁴⁹

Кога је све владика консултовао при састављању своје петиције за руског императора тешко је засад рећи. Једино што се може сасвим оправдано претпоставити јесте да је о садржају овог важног документа свакако морао консултовати Стевана Санковског, личност за коју се поуздано зна да је и претходне, 1805. године, учествовала у састављању неких докумената од историјског значаја за даље политичко и државноправно устројство Црне Горе.⁵⁰

Владика Петар I Петровић Његош је био личност која је надмоћно бранила право сваког народа да по својој вољи нормира ред и устројство у својој земљи, уздижући до култа схватање о поштовању неприкосновености основних елемената народног бића и народног достојанства. Пошто му је пошло за руком да, уз ослонац на своје правитељство и подршку народа одбрани ове идеје, на класичан начин изложене у познатом одговору руском Светом синоду, документу који несумњиво представља један од најзначајнијих историјских споменика о развоју политичке мисли код Црногораца, донесен 1803, тј. на самом почетку националних револуција и националних покрета код југословенских народа, Петар I је већ 1805. био у стању, опет уз ослонац на снаге које су га и истуриле на друштвену позорницу, и уз подршку и разумијевање Стевана Санковског, да разради друштвено-политички и државноправни концепт развоја црногорске националне државе на начин који и данас задивљује прожетошћу великим идејама пониклим на европском западу на прекретници двају стољећа. Иако до тих идеја

⁴⁸ М. Драговић, *Материјали за историју Црне Горе*, 107—108.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Као што је познато, руски император Александар I и његова влада су одијенили да „околности“ не допуштају да се у „садашњем“ тренутку приступи „организацији тога краја“ (Д. Лекић, *Стољна политика Петра I Петровића Његоша*, 215). Једна од тих неповољних „околности“, о којој је руска влада тада и те како морала да води рачуна била је, ван сумње, и обавеза руске владе према савезничкој Аустрији и неким споразумима направљеним са овом земљом у вријеме кад је стваран „грчки план“ Катарине II. Показало се да Русија почетком XIX вијека није била у стању да покрене источно питање на начин како је то одговарало ослободилачким покретима у појединим јужнословенским земљама. Видјети о томе интересантна разматрања И. С. Достјан (*Проблема Государственной организации Черногории в русско-черногорских политических начала XIX в.*

није дошао на начин политичких мислилаца на европском западу, који су научно-теоријским путем откривали визије развоја које је наметала бурна европска политичка пракса, црногорски владика Петар I Петровић Његош је, полазећи од наше национално-политичке и друштвене збиље, нудио рјешења која се по своме основном духу и коначном резултату не разликују од основних принципа које су истакли велики покрети на западу. Прави смисао владичиних идеја дошао је до пуног изражаја у пројекту о организацији органа власти црногорске државе из 1805, чији је садржај први објавио Д. Вуксан, сматрајући да је настао 1799. Владичина политичка схватања су, поред осталог, црпала снагу и из историјске чињенице да је крајем XVIII стољећа (1796) његова земља ратним претнућем, које је у народну свијест ушло као једна од највећих прекретница у повијесном развоју Црногораца, успјела да се наметне као политичко историјски појам који је привукао пажњу ондашње Европе и свих оних сила у њој што су тада бацале погледе на југозападне области Балкана. Кад је почетком 1806. уочио да предстоји значајна прегрупација снага у Европи и почео да своди рачуне о дотадашњим политичким искуствима, резултатима и неискоришћеним могућностима, владика Петар I је цијенио да све оно што је његова земља до тада остварила не може имати веће изгледе ако продужи и даље да се развија у условима стијешњености на простору староцрногорског крша и територији неколико брђанских племена. Он је судио да је све узалудно колико се не направи изузетан напор да се ослободилачки покрет Црногораца слије са сличним национално-политичким струјањима у сусједним „славено-српским“ областима, ако Црна Гора не изађе на море и не задобије градове, без којих се нијесу дали ни замислити модеран живот и модерна епоха; без тих атрибута, размишљао је владика Петар I, Црна Гора не може да рачуна на повољније политичке изгледе, будућност јој мора бити неизвјесна, а економска егзистенција сумњива. Стога петиција владике Петра I Петровића Његоша упућена 1806. руском императору Александру I представља један од најзначајнијих историјских споменика који је у прошлости Црногораца отворио нове правце размишљања о национално-политичком програму коме је требало стремити. Владика Петар I је своју државничку дужност био добрим дијелом подредио жељи да код Црногораца развије свијест да само у ширим народним заједницама траже рјешења своје животне и историјске судбине.

III

Ослобођење Боке Которске и успјеси које су црногорско-бокешке групе и јединице руске поморске пјешадије, потпомогнуте ратним бродовљем Сењавинове ескадре и наоружаним

бродовима Бокешке морнарине, постигли у борбама против Француза одјекнули су надалеко и узбудили дипломатију водећих европских држава, а аустријску владу и аустријску државу, изложену непосредном притиску Француске, довели у деликатан положај. Због тога је, вјероватно, руски император Александар I у једном разговору с аустријским амбасадором у Петрограду, вођеном 9/21. IV, изразио спремност да се ситуација у Даламацији и Боки Которској „поправи“, како се савезничка Аустрија не би доводила у тежак положај.⁵¹ Осјећајући све многоструке предности које јој пружа положај земаља у зони њеног непосреднијег утицаја у Европи, француска дипломатија је почела да врши груб притисак на аустријску владу да се изврше одредбе мира у Пожуну и да се Бока Которска што прије уступи француским трупама. Већ крајем маја 1806. године притисак француске дипломатије на аустријску владу почео је да изазива и забринутост у Петрограду, гдје се иначе претпостављало да бечкој влади неће поћи за руком да се од тог притиска ослободи. У том смислу је руски император Александар I обавијестио вицеадмирала Сењавина, дајући му потребна упутства како даље да управља ратним дејствима на Медитерану. У посебној инструкцији, император Александар I је истицао да, без обзира на то што је главна задаћа руске поморске ескадре у Средоземљу била да штити Јонску републику, Мореју и сву Грчку од сваког непријатељског напада, није требало сметати с ума ни значај Јадрана у даљим војно-стратешким потезима које је могла да предузме Наполеонова Француска. Пошто је указао на велики притисак Наполеонове дипломатије на Аустрију ради уступања Боке Которске, цар је обавијестио Сењавина да је грофу Разумовском у Бечу послао инструкције да ступи у непосредне контакте са француским амбасадором и поведе разговоре о томе. Руски император је наложио Сењавину да се покорава оним одлукама које Разумовски буде постигао са Наполеоновим амбасадором. До тада, како је истицао император, Сењавин је дужан да се стара како би удруженим војнопоморским снагама и „сухопутним“ трупама бранио Боку Которску од било каквог покушаја Француза. Из ове цареве инструкције се видјело да су Сењавинови извјештаји с пажњом проучавани и да је руска влада с интересовањем примила обавјештење да се у саставу њене ескадре у водама Јадрана налазило и 400 наоружаних бродова Бокешке морнарице.⁵²

⁵¹ В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија*, 247.

⁵² *Внешняя политика России* с. I. т. III, цар Александар I вицеадмиралу Шењавину, 23. V/4. VI 1806.

Дипломатска историја послије слома треће коалиције против Наполеона била је бурна. Та је историја, барем кад се радило о источној политици, добрим дијелом повезана са именом адмирала Сењавина. Показало се да је Сењавин био не само велики адмирал и војсковођа него

Почетком јуна односи међу Русијом и Француском почињу да се компликују због тога што се отезало са спровођењем у живот одредби пожунског мира. Тада у Боки Которској и Црној Гори слутње почињу да оптерећују свијест оних личности које су се налазиле на челу великог народног покрета. Те су слутње потицале усљед сазнања да су отпочели разговори о предаји Боке Которске аустријским, односно француским групама. Већ почетком јуна је руски амбасадор у Бечу Разумовски обавијестио вицеадмирала Сењавина да је постигнут споразум да се „сва окупирана мјеста“ у Далмацији морају предати аустријским опуномоћеним комесарима Белеграду и Епину, који су имали обавезу да се старају о предаји Далмације и Боке Которске групама француских генерала Молитора и Лористона, у складу са одредбама пожунског мира. Ову поруку за Сењавина донио је секретар руског посланства из Беча Шарламов.⁵³ Сењавин је, међутим, предузимао неопходне радње да се „отеже“ с испуњавањем овог упутства.⁵⁴

Вијест о поруци посланика Разумовског брзо се сазнала. Санковски је, изгледа, одмах саопштио њен садржај бокешким првацима, а ови читавом становништву. Убрзо затим, крајем јуна, кренуо је за Котор бродом „Селфил“ и вицеадмирал Сењавин.⁵⁵ Одмах после тога делегација бокешких општина похитала је код вицеадмирала. Бокешки делегати, љубазно примљени на адмиралском броду, „са сузама у очима“ тражили су од Сењавина да се заузме код цара и руске владе да се ова одлука измијени. Делегати су вицеадмиралу поднијели и писмене петиције у том смислу. Њих је Сењавин у прилогу доставио императору. Петиције су поднијели становници: Пераста, Шкаљара, Лепетана, Тивта, Котора, Доброте, Маина, Браића, Будве, Грбља, Побора, Врмца и др.⁵⁶ Том приликом су бокешки прваци изјавили Сењавину да ће, у случају да се Бока Которска уступи Французима, „предати огњу“ сву своју имовину и да ће „оставити завичај“ и заједно са руском флотом кренути за Русију.⁵⁷

Као што је познато, ток дипломатских преговора између Русије и Француске није текао по очекивањима неких аустриј-

и личност са смислом за дипломатску игру оног времена. Са те тачке гледишта, било је заиста чудно што је руска влада наложила Сењавину да се у дипломатским радњама и потезима потчињава сугестијама руског амбасадора у Бечу Разумовском. Но, Сењавин се, ипак, држао, у првом реду, својих увјерења и процјена, што се касније показало као оправдано (Видјети о томе код Тарлеа, 274—284).

⁵³ Д. Лекић, *Спољна политика Петра I*, 197.

⁵⁴ *История царствования Александра I и Россия в его время*, II С. Петербург 1860, 248.

⁵⁵ *Записки морского офицера*, II, 45.

⁵⁶ *Внешняя политика России*, с. I, т. III, вицеадмирал Сењавин цару Александру I, Цавтат 16/28. VI 1806.

⁵⁷ *Записки морского офицера*, II, 45.

ских и руских дипломата. Већ крајем јула (8/20) руски изасланик Петар Убри потписао је са представником Француске руско-француски уговор о миру и пријатељству. По одредбама члана III овог уговора, руска војска је била дужна, у складу и са IV чланом пожунског мира, да Боку Которску уступи француским трупима.⁵⁸ Три дана прије потписивања овог уговора, војни савјет царске Русије био је донио одлуку да се средоземна ескадра врати у луке Русије.⁵⁹

Послије потписивања Убријевог уговора догађаји нијесу оправдали очекивања страна-уговорница. Отезање са ратификацијом и испуњавањем обавеза проистичућих из јасних одредби пожунског мира и Убријевог споразума развијали су наду и ширили илузије код становника Боке Которске и Црне Горе. Почетком августа руски министар иностраних послова барон А. Ј. Будберг упутио је цару Александру I један реферат у коме је изразио сумње у оправданост одредби мира који је П. Урби закључио у Паризу. Основна Будбергова примједба састојала се у томе што су одредбе овог мировног уговора стављале Турску на милост и немилост Француској и, што је било најтеже по руске државне интересе, удаљавале балканске Словене од Русије.⁶⁰ Крајем августа је вицеадмирал Сењавин са свог командног брода укотвљеног у Бококоторском заливу, сазнавши за одредбе Убријевог уговора, упутио цару Александру I писмо, скрећући му пажњу на тешкоће око спровођења у живот овог споразума, а посебно на неизвјесности које очекују становништво Боке Которске, толико привржено Русији и њеном царском трону.⁶¹

Почетком августа Сењавин је добио од генерала Мармона вијест о руско-француском споразуму. Убрзо затим стигли су код њега и аустријски представници који су захтијевали да им преда Боку Которску. Сењавин је био разгњевљен захтјевом аустријских представника. Стога им је и изјавио да по одредбама мировног уговора ове области треба да буду уступљене не аустријским већ француским трупима. Док је тако саопштавао представницима Аустрије, Сењавин је писао Наполеоновом генералу Мармону да о уступању Боке Которске француским трупима не може бити говора док о томе не добије службено обавјештење од свог владара и не види да ли ће мировни уговори на којима Француска темељи такав захтјев бити ратификовани.⁶²

Мишљење које је о предаји Боке Которске Француској заступао Сењавин енергично су бранили и неки други водећи

⁵⁸ *Внешняя политика России*, с. I, т. III, руско-француски уговор о миру 8/20. VII 1806.

⁵⁹ Исто, 226.

⁶⁰ Исто, реферат Будберга цару Александру I, августа 1806.

⁶¹ Исто, 278—283.

⁶² Д. Лекић, *Спољна политика Петра I*, 206.

руски државници. Стога је и у Паризу и у Петрограду крајем 1806. мало ко вјеровало да ће доћи до ратификације уговора од 20 јула.⁶³

Дипломатска игра око уступања Боке Которске Француској вођена је врло префињено од стране петроградског кабинета. Заправо, требало је отезати са ратификацијом споразума, јер се знало да до правог мира са Француском не може доћи. Већ крајем јула руски император је потписао Рескрипт о наставку ратовања против Француза, а у другој половини августа Санковски је добио о овоме и службено обавјештење. Он га је одмах саопштио владици Петру I. То је био довољан повод да се у Котору одржи састанак народних старјешина, на коме је са одушевљењем одлучено да се царева наредба спроведе у живот. За то вријеме Наполеонови генерали утврђују положаје према Херцег-Новом.⁶⁴ Сходно царевој наредби, помоћник руског министра војног вицеадмирал и сентар Чичагов упутио је инструкције вицеадмиралу Сењавину. У Чичаговљевим инструкцијама истакнуто је да се ратификација мира са Француском не прихвата и да, према томе, треба продужити ратна дјества. У том смислу, настављао је даље Чичагов, треба „заједно са Црногорцима“ „ударити“ на непријатеља.⁶⁵

Чим су добијене инструкције од вицеадмирала Чичагова, Сењавин је разрадио план за нове операције у Далмацији и Босни Которској.⁶⁶ Тиме је започела друга фаза ратовања удружених руско-црногорских снага против Француза.

Ратна дејства су отпочела 14/26. IX, кад је руски генерал-мајор Папандотуло извршио напад на француске положаје близу Херцег-Новог. Овај напад је био координиран са ударом црногорско-бокешких трупа, под командом црногорског владике Петра I, на француске положаје према Оштрој Понти и Молунгу. Већ 15/27. IX црногорском владици и грофу Ивелићу, који је командовао бокешким одредима, пошло је за руком да заузму Дебели Бријег. Послије првих успјеха, одржано је ратно савјетовање Сењавина са Петром I и Савом Ивелићем, на коме је донесена одлука да се на непријатеља удари с мора, па су за ту сврху ангажована три линьска брода и једна фрегата. Осјетивши да се француска одбрана на овом сектору распада пред ударом руских бајонета и јуришима црногорско-бокешких одреда, француски маршал Мармон упутио је својим трупима знатна појачања, тако да су француске снаге у јачини 12.000 регуларних војника и 3.000 нерегуларних трупа, ојачане „источним легионом“ (састављеним такође од нерегуларних трупа),

⁶³ Исто.

⁶⁴ Исто, 208—210.

⁶⁵ ЦГАВМФ, 194, оп I, д. 26, 192, копија наредбе Чичагова Сењавину (наредба је добијена 7/19. IX 1806).

⁶⁶ Исто, 193.

извршиле 19. IX/1. X општити напад на руско-црногорске положаје. Француским трупама је пошло за руком да потисну противника, тако да је црногорско-бокешка војска била принуђена да одступи према селу Мајдежу, а руске трупе дуж обале ка Херцег-Новом, без обзира на то што су савезничке војске имале снажну артиљеријску подршку топовњача које су пловиле уз обалу. Овога дана руске трупе су изгубиле 245 војника, док су црногорско-бокешке јединице имале 22 погинула и 26 рањених. Сљедећи дан француске трупе су продужиле са нападом, а већ 21. IX/3. X руско-црногорске снаге кренуле су у противнапад подржане од три ратна брода, два брига и једне фрегате из Сењавинове флоте. Француске трупе нијесу могле издржати жестињу овог удара, па су се повукле ка Цавтагу и Дубровнику. У току оних тродневних бојева руске трупе су имале 800 војника избачених из строја, док су удружене црногорске-бокешке снаге имале 209 мртвих и рањених. Французи су оставили на бојишту 1300 војника, 47 виших и штабских официра и отприлике око 1500 заробљених. Удружене руско-црногорске снаге заплијениле су и 50 топова, а поморске јединице 10 лађа са ратним материјалом и храном.⁶⁷

Послије ових успјеха у борбама на простору од Херцег-Новог до Цавтата вицеадмирал Сењавин се упутио у манастир Савину, гдје је одушевљено дочекан од народа и гдје му је осамдесетогодишњи ипуман у дирљивом говору честитао на успјеху у бојевима против француских трупа. Примајући срцу честитке за велике успјехе на бојном пољу, прослављени адмирал је 24. IX/6. X упутио Црногорцима и Бокелима прокламацију којом им је одао признање за показану храброст и за учвршћење братства по крви и оружју.⁶⁸

Затишје које је настало послије бојева од 19. IX/1. X — 21. IX/3. X 1806 било је само знак да су француски генерали дошли до увјерења да је војном силом тешко потиснути црногорско-бокешке и руске трупе из Боке Которске. Француска дипломатија је то такође схватала. Требало је на другим бојиштима Европе тражити рјешења за овај значајан кутак средоземноморског базена.

⁶⁷ Ослањајући се на податке Броневског, преглед операција у септембру 1806, дао је В. Ђорђевић (*Црна Гора и Русија*, 285). По неким подацима, међу погинулим француским официрима налазио се и један генерал, док је међу рањенима био и командант дивизије генерал Молистор, а међу заробљеницима и генерал Готје (Видјети о томе В. Ђорђевић). На крају кампање, савезничке руско-црногорске снаге имале су у заробљеништву 3.000 француских војника, једног генерала и 150 штабских и виших официра. Међу заробљеницима била је и једна инжињеријска јединица са којом је Наполеонова команда намјеравала да прави утврђења и путеве на истоку. (Е. В. Тарле, *Експедиција адмирала Сењавина*, 288).

⁶⁸ *Записници морског официра*, II, 5.

IV

Почетком октобра 1806. године прилике су се у Европи знатно измијениле, а на ратишту у Далмацији и Боки Которској очекивали су се нови и жешћи сукоби. Већ крајем новембра француски министар иностраних послова извјештавао је султана Селима III о великим успјесима француских трупа на европским бојиштима. Било је очевидно да је на тај начин француска влада жељела да утиче на расположење отоманског кабинета. Убрзо затим и Наполеон I писао је отоманском суверену да је потпуно поразио руску савезницу Пруску.⁶⁹ Наполеоно са тим, Наполеон I је овластио свог посланика у Цариграду Себастијана да поведе разговоре на Порти како би Турска што прије истурила трупе према Хотину и заратила на Русију.⁷⁰ Француски владар није тада пропустио прилику да скрене пажњу отоманској влади да устаницима у Србији ни под коју цијену не попушта.⁷¹

Пратећи дипломатску активност у отоманској пријестоници, руски и енглески амбасадори су на вријеме учили опасности од тајних преговора француског дипломатског представника с турском владом. По свој прилици, подржан од свог британског колеге, Италински је тада отворено запријетио Порти да ће Русија прекинути дипломатске односе с Турском, уколико се не прекрате сумњиви разговори с Наполеоновом владом. Збуњен оваквом жестоком дипломатском интервенцијом, отомански владар је тада издао наредбу да се поново врате свргнути господари у Влашкој. То, међутим, није било довољно да отклони зебњу петроградске владе. За њена страховања било је заиста доста разлога. Њеној дипломатији није, поред осталог, била непозната и чињеница да је султан тада смијенио требињског пашу и заповједника тврђаве Царино зато што су, наводно, својим понашањем олакшали црногорском владици Петру I Петровићу Његошу да води са успјехом операције против Француза према Дубровнику. Упркос таквој тренутној попустљивости отоманског владара, руски кабинет није могао бити задовољан његовим изјавама. Због тога је руска војска почела да се креће у правцу Влашке и Молдавије. Ова је чињеница послужила француском посланику Себастијану као довољан повод да упозори султана на „прави циљ“ руске акције, подстакнуте жељом, како су француски званични органи тада истицали, да „дигне на оружје“ читаво православно становништво на Балкану и да избаци Турску из Европе.⁷²

Почетком децембра 1806 (19. XI/1. XII) Наполеон је из свог

⁶⁹ М. Вукићевић, *Карађорђе II*, 453.

⁷⁰ Исто. Видјети о томе и М. Гавриловић, *Исписи из париских архива*, Београд, 88.

⁷¹ М. Вукићевић, *Карађорђе, II*, 453.

⁷² Д. Лекић, *Спољна политика Петра I*, 213.

главног стана код Познања упутио свом амбасадору овлашћење да саопшти турском суверену да је, с обзиром на успјехе француског оружја у Европи, наступио тренутак да се Турска ослободи руског притиска. Због тога је, по Наполеоновим овлашћењима, Себастијан био дужан да са Портом „потпише тајни уговор за одбрану и за напад“ Уговорним одредбама требало је зајемчити цјелокупност Отоманске империје и признати њен пољуљани суверенитет у Молдавији, Влашкој и у Србији.⁷³

Показало се да је била судбоносна одлука руског владара, издата крајем 1806, да главни заповједник Дњестарске војске генерал Михељсон пређе са својим трупима ријеку Дњестар и упути се ка Влашкој и Молдавији. Држећи се оваквих царевих упутстава, Михељсон је брзо припремио маршманевар својих трупа и већ 13/25. децембра ушао у Букурешт и запосио све градове у међурјечју Дунава и Дјестра, осим Ђурђева, Браила и Исмаила.⁷⁴ За успостављање везе са српским устаницима, Михељсон је одмах по доласку у Букурешт упутио у Малу Влашку одред генерала Исаијева.⁷⁵

Изненадан војно-стратедијски потез руског владара био је довољан повод да султан Селим III донесе одлуку да 11/23. XII 1806. саопшти руском посланику у Цариграду Италинском да је Русија јавно погазила међународне обавезе и прекинула пријатељске везе са Турском, да подстрекава Србе против турских власти, те да је због тога даљи боравак руског представника у Цариграду постао непотребан. Кад руска влада буде ријешила, истицано је даље у отоманском саопштењу, да своје трупе повуче из Влашке и Молдавије неће бити никаквих тешкоћа да се поново успоставе везе повјерења и обнове прекинути дипломатски односи. Италински је одмах послјеге тога (13./25. XII) напустио Цариград, а отоманска влада је већ 15/27. XII издала и посебан „хатишериф“ којим је званично објављен рат Русији. Случај је хтио да то буде на дан кад су српски устаници заузели на јуриш београдски праг и тиме створили услове за даље ширење устанка, а Карађорђеу Србију претворили у балкански политичко-стратедишки фактор првога реда.⁷⁶

Турска објава рата Русији имала је велики одјек. Она је поново побудила наде код словенских народа под отоманском влашћу. Као и у ранијим ратовима против Турске, и овога пута је по упутствима из Петрограда дошло до непосредне сарадње руских царских трупа са словенским народима на Балкану. Та

⁷³ М. Вукићевић, *Карађорђе II*, 453.

⁷⁴ Исто, 454. Видјети о томе и: А. Петров, *Война России с Турцией 1806—1812*, т. I, 81—120 као и: *Сборник императорского русского исторического общества* т. 88, 3.

⁷⁵ *Двадцатипятилетие Европы в царствование Александра I*, 2. изд. 4. I, С. Петербург 1845. Видјети и монографију Н. К. Шилдера (*Император Александр Первый*, I, II, 160, 280).

⁷⁶ М. Вукићевић, *Карађорђе II*, 454—455.

сарадња је у овом рату била по интензитету и опсегу шира него у било коме ранијем ратовању. До најинтензивније сарадње дошло је између руских царских трупа и одреда српских устаника, што је знатно олакшало започети процес учвршћења државе првог српског устанка. Рат је снажно дјеловао и на развој прилика у Црној Гори, Боки Которској, Херцеговини и Далмацији и отворио нове наде становницима ових области и земаља.

Нови рат на Истоку открио је и нову опасност за Црногорце. О тој опасности они су и те како морали да воде рачуна, без обзира на то што су се трупе руске поморске пјешадије налазиле у Боки Которској, а моћна флота вицеадмирала Сењавина крстарила водама Јужног Јадрана. Опасност се састојала у могућности да се француска војска у Далмацији, са којом су црногорско-приморске трупе и одреди руске поморске пјешадије водили рат на живот и смрт, не удружи са трупама скадарског и херцеговачког везира и да заједно ударе на Црну Гору, тј. у леђа црногорско-бокешкој и руској војсци.⁷⁷ Показало се, међутим, да су таква страховања била претјерана, јер Французи тада нијесу имали снага да предузму офанзиву на Боку Которску, а херцеговачким и скадарским везирима такође је било ризично упуштати се у такву безизлазну авантуру.

* * *

Командант руске ескадре вицеадмирал Сењавин пратио је већ од средине новембра 1806. године сваки догађај од кога је могао да зависи војно-стратешки положај његовог ратног бродовља, које је тада играло прворазредну улогу у читавој војно-стратегичкој ситуацији на Средоземљу.⁷⁸ Још почетком децембра 1806, кад је постало скоро сасвим сигурно да ће доћи до поремећаја односа са Турском, Сењавин је припремио један изненадан покрет своје флоте. Наиме, пошто је у Боки Которској укрцао на ратне бродове 1000 јегера из састава руске поморске пјешадије и један одред од 250 одабраних Бокеља и Црногораца, Сењавин је извршио десант на острво Корчулу и 30. XI/12. XII 1806. десантне трупе су на јуриш заузеле сва утврђења на острву, заробиле француски гарнизон од 600 војника, из састава 81. француског пука, под командом пуковника Орфенга.⁷⁹ У борбама за Корчулу посебно су се истакли владичин брат Саво Марков и владичин синовац Станко Стијепов Петровићи.⁸⁰ За подвиг у борби за ослобођење Корчуле и учешће у

⁷⁷ Исто.

⁷⁷ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 158.

⁷⁸ Е. В. Тарле, *Експедиција адмирала Сењавина в. Средоземном море*, 290—300.

⁷⁹ *Журнал В. В. Вяземского* (1806 июн I — 1807 септ. 30).

⁸⁰ В. Борђевић *Црна Гора и Русија*, 228.

другим бојевима против француских трупа Саво Марков Петровић је награђен Орденом Свете Ане II степена.⁸¹

Послије заузећа Корчуле Сењавин је упутио прокламацију становницима острва. У прокламацији је објављено да су одређени представници цивилне власти на острву из реда локалног становништва. Они су дужни да обављају све јавне функције, а за капетана луке је именован Ф. Медин. Сењавин је, истовремено, донио одлуку да се ради безбједности оставља једна ратна лађа у близини острва.⁸²

Послије ослобођења Корчуле извршен је 10/20. XII напад на острво Брач гдје је француски гарнизон такође био принуђен на предају. Убрзо затим заузета је и Шолта. Док се адмирал Сењавин припремао за даље звођење оваквих операција по Далмацији, стигла му је вијест да Али-паша, потпомогнут од турске поморске ескадре, директно угрожава Јонску републику. Ова вијест је била довољна да Сењавин изда наредбу да се бродовље његове ескадре повуче у воде Бококоторског залива.⁸³

Због промјене стратегијске ситуације на Средоземљу, Сењавин је крајем децембра са читавом флотом упловио у воде Боке Которске. Док се главнина Сењавинове флоте налазила у водама Херцеговачког залива, стигла је из састава балтичке флоте нова ескадра као појачање. Под командом капетана бојног брода Игњатјева, ова ескадра је упловила у воде Бококоторског залива 21. XII 1806/2. I 1807. У њеном саставу се налазило пет ратних бродова — поред командног, двије фрегате и двије корвете.⁸⁴

По доласку у воде Херцеговачког залива, адмирал Сењавин је добио од Италинског и Моченига обавјештење да је рат са Турском постао неизбјежан. Чим је примио ова обавјештења, Сењавин је позвао на команди брод Стевана Станковског. Знајући да су у питању важни договори, Санковски се упутио код адмирала и касније ће у својој службеној преписци да посебно истакне значај ових договора.⁸⁵

Прије одласка на разговоре са Сењавином, Санковски је добио од владике Петра I предлог да се удруженим црногорско-бокешким снагама и руским регуларним трупама изврши упад у Херцеговину да би се што прије „сјединили са право-

⁸¹ АОДМЦ, Петар I — 1807, Будберг Саву Маркову Петровићу, 11/23. V 1807. Говорећи о одликованим Црногорцима у бици брат владичин Саво Петровић добио је Св. Ђорђа IV, а Станко Петровић (који је ту рањен) златну сабљу с Орденом Свете Ане“ (В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија*, 228).

⁸² ЦГАВМФ, г. 194, 26. прокламација вицеадмирала Сењавина житељима Корчуле, 3/15. XI 1806, No 1536.

⁸³ В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија*, 288.

⁸⁴ *Писма морског официра*, II, 195.

⁸⁵ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, Санковски генералу, Котор, 23. I/4. II 1807.

славним хришћанима“.⁸⁶ Ослањајући се на овај предлог, Санковски је затражио од адмирала да се владичин план за упад у Херцеговину прихвати и да се одмах заузме Никшић, чиме би настала нова стратегијска ситуација, јер би на тај начин могао да се осигура најподеснији правац за даљи продор у територију под турским суверенитетом и осигура могућност за спајање са српским устаницима. Излажући оваква гледишта, Санковски је, истовремено, препоручио да се отпочну преговори са скадарским везиром. Полазећи од чињенице да овај турски поглавник располаже озбиљним снагама које су могле да угрозе војни подухват према Херцеговини, Санковски је сматрао да би скадарског везира требало на неки начин неутралисати у предстојећем сукобу.⁸⁷

Пошто је саслушао предлоге и гледишта Санковског, искусни адмирал је препоручио да се не предузима ништа док он не јави са Крфа, куда се журно припремао са главним снагама своје ескадре, шта би ваљало предузети и да ли општа ситуација то изискује. Иако је Санковски морао прихватити мишљење опрезног адмирала, није се са њим интимно слагао. То је касније и саопштио у једном писму, истичући уверење да је на тај начин изгубљено драгоцјено вријеме, јер су се Турци у Херцеговини, очекујући удар удружене црногорско-бокешке војске и руских трупа, почели припремати за одбрану, узимајући таоце и ојачавајући посаде појединих утврђења по Херцеговини.⁸⁸

Послије савјетовања одржаног на адмиралском броду, Сенјавин је издао наредбу да главнина његових ратних бродова отплови према Крфу. Напуштајући воде Бокоторског залива, адмирал је издао наредбу да остану три линијске лађе, осам фрегата и све бокешке лађе, које су дејствовале у саставу руске флоте, да крстаре водама Јужног Јадрана и бране Боку Которску. Све поморске снаге биле су стављене под команду капетана и ранга Братинског. Регуларне трупе руске поморске пјешадије стављене су под команду пуковника Книпева. Оне су имале задатак да заједно са црногорско-бокешком војском држе Котор „до посљедње капи крви“ и да буду приправне за извођење других операција ако то буде изискивао руски ратни план Владици Петру I је упућена порука да се стана о одбрани Котора, а државни савјетник Санковски, „бивши министар код црногорског народа“, одређен је за „грађанског управитеља“ которске области.⁸⁹

⁸⁶ АОДМЦ, Петар I — 1807, Петар I Санковском, Цетиње 15. I/27. I 1807.

⁸⁷ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, Санковски генералу, Котор 23. I/4. II 1807.

⁸⁸ Исто.

⁸⁹ Писма морског официера, 196.

Ескадра вицеадмирала Сењавина испловила је из Боке Которске 13/25. јануара, а већ 17/29. стигла је на Крф, одје је од руских дипломатских представника обавијештена да је руска војска прешла границу и ступила у Молдавију.⁹⁰ По доласку на Крф Сењавин је јавио Санковском да паша скадарски није „намјеран да узме учешће у рату“.⁹¹ Тих дана стигло је Санковском једно писмо од Фрања Борција, „надбискупа Бара и Дукље, кнеза Кроје, митрополита Албаније, примаса Србије и администратора Будве“, који је имао своје сједиште у Ливорима. Писмо је адресирано „царском државном савјетнику, витезу ордена Свете Ане, царском повјеренику у Црној Гори, опуномоћеном министру и гувернеру покрајине Боке Которске“ Изражавајући радост због тога што су Французи претрпјели поразе, Борци истиче „правичност“ управе Стевана Санковског и захваљује на послатих 455 фиорина, надајући се да ће и даље од руске касе добити помоћ за католичко свештенство.⁹² На ово писмо утицајног католичког прелата Санковски је одмах одговорио, изражавајући наду да ће Борци на територији која се налази „под суверенитетом руског цара“, и даље водити бригу о привржености руском владару који је признао слободу вјероисповијести.⁹³

Послије одласка главнине руске средоземне флоте из вода Боке Которске битно се измијенила стратегијска ситуација на овом подручју, тј. знатно су се умањиле шансе за испуњавање неких планова у којима су стремили владика Петар I и Стеван Санковски. У ишчекивању подробнијих инструкција од вицеадмирала Сењавина, Стеван Санковски је стално одржавао везу са херцеговачким првацима, трудећи се да код њих подстиче спремност за обрачун са турским властима и „добро расположење према Русима“, Санковски је, у договору са Петром I, ојачао трупе према Рисну, а неким заповједницима бокешке морнарице наредио да са својим бродовима заузму Љуту и да обезбјеђују поморску границу према Бару. Исто тако, у договору с Владиком истурио је на све значајније правце према турској граници „ванредне делегате“ са задатком да прате кретање и понашање Турака.⁹⁴

Чим је са својом ескадром допловио близу Крфа, адмирал Сењавин је упутио Стевану Санковском једно писмо, у коме је истакао значај могућности да становници Херцеговине от-

⁹⁰ Исто, 196—197.

⁹¹ *Записки морског официра II*, 257.

⁹² АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, Архимандрит („archivescovo di Antivari“) Фрања Борци Сењавину, Ливари 31. XII 1806.

⁹³ Исто, Санковски Борцију, Котор 5/17. I 1807.

⁹⁴ Исто.

почну ратна дејства против Турака⁹⁵ Одговарајући на ово писмо вицеадмирала (8/20. I), а позивајући се на савјетовање одржано на адмираловском броду у водама Херцеговачког залива, на коме се разговарало о извјештају грофа Моченига о поремећају односа са Турском, Санковски је, сматрајући то „својим дугом“, истакао мишљење да је његова главна брига да искористи велико расположење Црногораца и Бокеља за борбу на страни Русије и да би, ослањајући се на ту историјску околност, требало предузети кораке како би се непријатељ „предуприједио“ У том смислу, Санковски је предлагао вицеадмиралу да се Херцеговци одмах покрену против Турака.⁹⁶ Истог дана Санковски је упутио из Котора и писмо владици Петру I, шаљући му у прилогу и писмо које је за црногорског владара упутио вицеадмирал Сењавин. Оба писма однио је владици јеромонах Доментијан. Узимајући у обзир околности настале послје одласка главнине руске поморске ескадре из вода Бококоторског залива и извјесност о предстојећем сукобу са Турском, Санковски је препоручио Петру I, који се тада налазио у „Брдима“ да предузме хитне кораке како би, у складу са његовим договором са вицеадмиралом, припремио упад у Херцеговину. Поход у Херцеговину требало је да се предузме под врховним заповједништвом вланичиним. Трупe предвиђене за ову експедицију помагале би и руске регуларне јединице јачине 500 војника, о чему је добијена адмиралова сагласност. Циљ похода био је, прије свега, ослобођење Никшића, што би, како је резонувао Санковски, повољно дјеловало на расположење „нашег славеносрпског народа“ Чинећи овако значајан предлог, Санковски је затражио од владике хитан одговор.⁹⁷ Владика је одговорио на ово писмо Санковског 12/24. јануара, изражавајући пуну подршку предлогу о нападу на Никшић, што је црногорски народ, по вланичиним ријечима, иначе „са нестрпљењем очекивао“ У истом писму владика је подржао Сењавинову препоруку да са турским властима у Албанији не би требало затезати односе, већ покушати да се са њима установи добросусједство.⁹⁸

Владика Петар I и Санковски су били увјерени да би у ситуацији насталој послје одласка адмирала Сењавина најгоре било сједјети скрштених руку. То је, у ствари, и био разлог да владика отпутује за Црну Гору, обилазећи Брда, Ријечку и Црмничку нахију, у настојању да их припреми „за све што

⁹⁵ *Внешняя политика России*, т. III, 728.

Приређивачи III тома велике совјетске збирке докумената о спољној политици Русије сматрају да је Сењавиново писмо послато 7/19. I 1806. По својој прилици, овдје се ради о некој забрани, јер је тада Сењавин био у Боки Которској.

⁹⁶ Исто, 477.

⁹⁷ Исто, 477—478.

⁹⁸ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, владика Петар I Санковском 12/24. I 1807.

може да се догоди“ Владика и Санковски су, по свој прилици, мислили, барем у почетку, да Црну Гору треба припремити за „одбрану“ у случају да дође до „општег напада Турака и Француза.“⁹⁹

Размишљајући о офанзиви према Херцеговини, Стеван Санковски и владика Петар I су стално мислили о томе како да „неутрализирају“ скадарског везира. Зато је крајем јануара Санковски упутио везиру једно писмо, у коме је истакао узajамно „пријатељство и „поштовање“ које, иначе, треба да карактерише два сусједа. Писмо Санковског однио је везиру Марко Михаиловић, који је у исто вријеме био дужан да за потребе Санковског поручи у чувеним скадарским радионицама израду једног сребром окованог цефердара и два сребром окована пиштоља. Ова друга задаћа повјерљивог емисара била је, ван сумње, споредна. Требало је, наиме, по сваку цијену сазнати расположење скадарског везира у околностима кад је рат међу Русијом и Турском отпочео, а то се сазнање, изгледа, могло добити само на овакав начин.¹⁰⁰

Мјере предострожности према скадарском пашалуку предузимали су Петар I и С. Санковски без обзира на то што су од везира добили увјеравања да он нема никакве непријатељске намјере према Русима.¹⁰¹ Санковском и Петру I се наметало питање — шта је овог турског великодостојника натјерало да даје изјаве о осјећањима добросусједског поштовања. У ствари, скадарски везир је био огорчен одлуком Дивана којом је лишен достојанства серашћера Румелије. Због тога је и тјерао инат Порти и није прихватио понуде Француза за сарадњу, одбацујући и њихов предлог о добијању на управу Црмничке нахије, Паштровића и Будве. Осјећајући овакво расположење код везира, Санковски је свим силама покушао да то искористи, па му је преко својих веза обећавао сигурност трговине и ред на граници према Црној Гори и Боки Которској. Руски изасланик се није задржавао само на томе. Он је успоставио везе и са представницима католичке цркве у Албанији, преко каноника Морандија и драчког надбискупа, истичући жељу руске православне цркве да гарантује потпуну слободу вјероисповијести, вјерску толеранцију и равноправност религије.¹⁰²

Док су владика Петар I и Санковски предузимали хитне кораке за одбрану од скадарског и за напад у правцу херцеговачког пашалука, стигла је Санковском, додуше са доста за кашњења, инструкција од Чарторијског Инструкција је послата 7/19 I 1807. У овом занимљивом документу дата су објаш-

⁹⁹ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 159.

¹⁰⁰ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821. превод писма Стевана Санковског скадарском везиру Котор 12. I 1807.

¹⁰¹ Исто, превод писма скадарског везира Стевану Санковском, Епир 2. II 1807.

¹⁰² Исто, Стеван Санковски Сењавину, Котор 23. I/4. II 1807.

њења неких од сложених руско-турских односа у доба Наполеонових ратова, па његов садржај доносимо нешто детаљније. Позивајући се на депешу од 23. X/4. XI 1896, у којој су саопштена нека значајна свједочанства о сумњивој политици отоманског кабинета и његовој спремности да прекрши обавезе проистичуће из савезних уговора, Чарторијски је истицао тврдњу да је турска сумњива политика натјерала руског императора да својим трупима изда наредбу да уђу у Влашку и Молдавију. Ова мјера је учињена, саопштавао је даље Чарторијски, због тога што је руска влада жељела да ојача политичку и дипломатску позицију свог представника у Цариграду и убједљивост разлога које је он требало да представи отоманској влади. Руски кабинет је тада рачунао да ће Порта пружити задовољавајући одговор Италинском и да ће дати гаранције о пријатељским намјерама према Русији, што је влади у Петрограду наметало обавезу да Турску штити од претензија Француске. Иако је послје много опирања Порта дала сагласност да поврати свргнуте господаре у Влашкој и Молдавији, њено понашање је и даље било сумњиво. Убрзо затим Порта је истакла раније претензије са циљем да Русији сведе на најмању мјеру право коришћења пролаза кроз Босфор и Дарданеле, право које се, како је истицао Чарторијски, темељило на ранијим споразумима. Истовремено, наглашавао је даље Чарторијски, Порта је почела да гомила трупе на граници према Русији.¹⁰³

Вијест о турској објави рата стигла је у Петроград средином јануара, тј. у вријеме кад су трупе генерала Михељсона већ биле прешле Дјестар и кад су им се предали турски гарнизони у Холину, Бендеру, Килији и Акерману, а главни стан Молдавске армије био смјештен у Букурешту. Обавјештавајући Санковског о изгледима за развој ратних дејстава на Дунаву, Чарторијски је истицао значај чињенице да је дошло до директних садејстава са трупама српских устаника, који су, како је у овој инструкцији наглашено, упутили један дио својих снага према Видину а други према Босни. Михељсону је тада била послата наредба да без одлагања заузме турске тврђаве Журну, Браил и Исмаил, да своју војску на Дунаву распореди тако да се њено десно крило што прије споји са одредима српских устаника и, ако то буде могуће, успостави везу са Црногорцима и одредима руске поморске пјешадије која се налазила у Боки Которској.¹⁰⁴

Чарторијски је саопштио да је вицеадмиралу Сењавину припремљена наредба да са већим дијелом своје ескадре хита ка Босфору и Дарданелима, а да у водама Јадранског мора остави само најнеопходнији део фрегата ради заштите Котора, обале Далмације и Јонских острва. Из овога се види колико су руска

¹⁰³ Исто, инструкција Чарторијског Сењавину.

¹⁰⁴ Исто.

влада и руска врховна команда тада држале до стратегијског значаја Боке Которске.¹⁰⁵ Док је инструкција Чарторијског путовала, Санковски је већ био отпловио ка Крфу.¹⁰⁶

Чарторијски је очекивао од Санковског да одмах успостави везу са главним станом генерала Михелсона, захтијевајући да ту везу одржава по могућности стално, како би га обавјештавао о свим догађајима војно-стратегијског значаја за извршавање општег ратног плана. Санковски је, такође, био дужан да становништво Црне Горе, Далмације, Боке Которске и Херцеговине обавијести о суштини најновијих политичко-стратешких подухвата Русије.¹⁰⁷

У вријеме кад су отпочела ратна дејства на руско-турском фронту приспио је у Колегију иностраних послова захтјев Стевана Санковског за исплату рачуна за потребе издржавања црногорско-бокешких нерегуларних трупа у вријеме кампање против француске војске 1806. Санковском је, наиме, било послато 12.000 златника за покриће тих трошкова, али се показало да је толика сума мала, јер је он био учинио трошкове од око 14.000 златника. Повећане финансијске трошкове Санковски је правдао чињеницом да је морао да исплаћује и земаљске чиновнике у Боки Которској, па је од Министарства финансија затражио и за 1807. суму од 14.000 златника У Колегији је тада разматран и предлог да се Санковском додијели једна резервна сума за подмирење потреба које би ратна ситуација налагала. Санковски није могао очекивати финансијску помоћ од Сењавина, а ни од Моченига, иако је овом посљедњем исплаћено 200.000 златника за 1806. годину. Да би олакшали положај Санковском, а нарочито да би га растеретили стварања о куповини хране за црногорско-бокешке трупе, Колегија је одлучила да се преко грофа Моченига обезбиједи набавка 500.000 фунти пшеничних двопека. Трошкове за ову набавку требало је исплатити из средстава којима је Мочениго располагао. Пошто је толику количину двопека тешко било магацинирати, Санковском је сугерисано да се послужи црквама. Поред двопека, одлучено је да се набави и неопходна количина пшеничног брашна. Извјештавајући о овоме руског императора, Колегија је затражила да се именује посебан чиновник који би се старао о набавци хране за потребе трупа у Далмацији, Боки Которској и Црној Гори. Колегија је сматрала да тај чиновник треба да буде искусан финансијски стручњак, па је зато предложила да се он одреди из састава стручног особља Министарства финансија царске Русије.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Исто.

¹⁰⁶ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 159.

¹⁰⁷ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, инструкција Чарторијског Сењавину-

¹⁰⁸ Исто.

Почетком фебруара (21. I/2. II 1807) министар иностраних послова поново је упутио једну инструкцију Санковском. У овој новој инструкцији Чарторијски је углавном поновио сва обавјештења раније инструкције и наложио Санковском да се строго држи раније добијених упутстава.¹⁰⁹ Убрзо затим Санковски је добио једну депешу којом га руски амбасадор код бечке владе обавјештава да је царски кабинет донио одлуку да му се додијели 6.000 дуката, али да ће та сума, из разлога безбједности, бити упућена у три рате. Истовремено, Разумовски је обавијестио Санковског да је нетачна вијест да је аустријски владар дозволио да још 20.000 француских војника пређе преко аустријске територије за Далмацију. У ствари, како је обавјештавао Разумовски, Французи тада у Далмацији нијесу имали више од 10.000 војника. Додуше, настављао је руски амбасадор, пристизале су вијести да Французи код Удина концентришу један одред од 40.000 војника.¹¹⁰

Руска влада је много очекивала не само од ратних дејстава у Србији већ и од оних која су се припремала на црногорско-херцеговачком подручју. Санковски је то знао, па је предузимао у журбане радње да што потпуније спроведе у живот инструкције добијене из Петрограда. Већ средином јануара он је једним писмом обавијестио Сењавина о својим намјерама. Полазећи од чињенице да један од најзначајнијих елемената за остваривање руске политичко-стратешке концепције на Балкану представља расположење словенског елемента према Русији, Санковски је истицао становиште, да би тај чинилац ваљало искористити до максимума. Стога је, у складу с инструкцијама добијеним од Чарторијског и упутствима вицеадмирала Сењавина, предложио да се ратна дејства према Херцеговини предузму што хитније. Он је такође сматрао да би Херцеговце требало позвати да се дигну на оружје, прије него што удружене руске и црногорско-бокешке трупе уђу у ову провинцију. Из наведеног писма даде се наслутити да су са херцеговачким првацима у том смислу већ били утаначени договори.¹¹¹

* * *

Док се владика са већином за оружје способних Црногораца налазио од средине 1806. године у Боки Которској, припремајући одбрану од Наполеонових трупа, и док је један број његових оружника мотрио на границу према скадарском и херцеговачком пашалуку, у земљи се није дешавало ништа од битнијег значаја за њен унутрашњи живот; као да су замрле све супрот-

¹⁰⁹ Исто.

¹¹⁰ Исто, копија депеше Разумовског Санковском, Беч 5/17. II 1807.

¹¹¹ Исто, Санковски Сењавину, Котор 8/20. I 1807.

ности пеаменски партикуларизам и безакоње, свако је очекивао да ће последије бурних догађаја који су потресали Европу и Балкан настати за Црну Гору боље и срећније вријеме. Владика Петар I је знао, као нико дотад у историји ове земље, да то искористи и да од таквог народног расположења створи чинилац првог реда како за унутрашњу тако и за спољну политику. Почетком јануара 1807, прије него што је и сазнао за турску објаву рата Русији, он је пошао у Црну Гору да обиђе погранична племена и да их упути у то шта би ваљало радити за случај да дође до новог компликовања односа са скадарским Турцима.

За разлику од Санковског, који је у првом реду водио бригу о испуњењу ратног плана своје велике земље, показујући при томе велику љубав и наклоност према словенској субраћи на Балкану, Петра I су притискале многе слутње и мориле тешке бриге, јер је он у неку руку ако не судбину свога народа стављао на коцку а оно је уводио у велики ризик. Из бојазни да Црну Гору не нападне Турци, уједињени са Французима, владика је предлагао Санковском да се без одлагања уђе у Херцеговину, гдје би се удружене црногорскоруске трупе спојиле са херцеговачким Србима, па је због тога истакао и предлог да се направи другачији распоред према Дубровнику. Санковски је одговорио владици да треба сачекати, не журити.¹¹² Када је ово писмо Санковског Петру I било упућено тешко је рећи, тј. да ли је оно послато на почетку или крајем мјесеца јануара? Али је сасвим сигурно да је Санковски владици послао једно писмо 8/20. I у коме му је саопштио као сигурно да је отоманска Porta, по наговору Француза и кршећи међународне договоре, загазила у рат с Русијом. У договору с адмиралом Сењавином, Санковски је, како се наглашава у писму владици, истакавши значај ових области, предложио најефикаснији вид дејства против Турака. Наиме, он је сматрао да владика Петар I да се свим силама стара да не долази у сукоб са скадарским пашом, већ да га покуша држати неутралним у догађајима који предстоје. За то вријеме треба да се припреми експедиција према Херцеговини. За ову војну акцију руске трупе су биле спремне да издвоје један јачи контингент из свог састава. Пошто је сва војска предвиђена за операције према Херцеговини требало да буде стављена под врховно заповједништво владино, Санковски је затражио од црногорског владара да му о томе изнесе своје мишљење.¹¹³

Одговарајући на ово писмо, владика није желио да коментарише чињеницу да је адмирал Сењавин био принуђен да, у складу са општим ратним планом Русије, са главним снагама своје ратне ескадре крене ка Крфу. Осјећајући значај чињенице да је Русија ступила у оружани обрачун са Турском, вла-

¹¹² Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 160.

¹¹³ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, Санковски Петру I, Котор 8/20. I 1807.

дика је истакао да ће свим силама настојати да даде свој допринос у борби против заједничког противника, изјавивши истовремено да је „вазда готов ступити у Херцеговину“, надајући се, истовремено, да ће „тврђаву Никшића убрзо имати у својим рукама, јер народ то са нестрпљењем очекује“ Што се тиче односа с албанским везиром, владика је истицао да је и раније заступао мишљење да са њим треба да живи у односима доброг сусједства, али је на везиру да одлучи како да се даље понаша према Црној Гори.¹¹⁴

Крајем јануара 1807. владика Петар I се још налазио у Бр-дима, гдје је завршавао неке „народне“ послове, али чим је сазнао о Сењавиневим инструкцијама — пожурио је поново у Боку Которску. Већ 15/27. јануара био је у Котору. По доласку у Котор послао је Стевану Санковском писмо, обавјештавајући га да су о султановом ферману о објави рата у Русији већ сазнали сви околни турски поглавници. С тим у вези, владика је сматрао да се треба што прије припремити за упад у Херцеговину, па би као прво требало одмах приступити припреми муниције за нерегуларне трупе које би углавном требало да изврше овај подухват. Он је истодобно тражио од Санковског да утиче на руске регуларне трупе да што хитније снабдију тврђавска артиљеријска оруђа неопходним бројем граната и барутом, очекујући вјероватно да би могло доћи до нових сукоба са француским трупама. Извјештавајући га о расположењу народа за акцију према Херцеговини, владика је истицао да је спреман да са својом војском крене ка Херцеговини, гдје би се удружене трупе одмах спојиле са тамошњим „хришћанима“, који са жељом очекује да се ослободе „ига тирјанскога“.¹¹⁵

Припремајући кампању према Херцеговини, владика Петар I и Стеван Санковски су обавијештени почетком фебруара да се и Турци спремају да заједно са Французима ударе на Црну Гору и Боку Которску. Чим су добијене такве вијести, предузете су неопходне одбрамбене мјере. Као прво, Санковски је затражио од команданта поморских снага капетана I ранга Братинског да упуту један линијски брод на граници према скадарском пашалуку. Он је, такође, захтијевао да се хитно пошаље 100.000 пушчаних метака на границу према Паштровићима, да служе као најнеопходнија резерва ратног материјала за војнике нерегуларних трупа. Исто тако, Санковски је тражио да се припреми 150 сандука са по 600 метака који би служили као резерва за слање у мјеста гдје се за то укаже потреба. Страхујући од напада од стране скадарског пашалука, владика Петар I је испитивао могућност како да организује одбрану на Скадарском језеру. Знајући да скадарски везир има надмоћност у пловним објектима, владика је размишљао како да надокна-

¹¹⁴ Исто, владика Петар I Санковском, Загарач 12/24. I 1807.

¹¹⁵ Исто, владика Петар I Санковском, Котор 15/27. I 1807.

ди ту неравноправност. У том смислу се обратио Санковском, а овај је од Блатинског затражио да му додијели двије или три мање корчуланске лађе које је желио пребацити на Скадарско језеро, чиме би се јако поправили изгледи за одбрану од упада турских трупа преко Језера. Владика и Санковски су стално скретали Книперу пажњу да је боље бити „будан и опрезан“, него дозволити непријатељу да припреми изненађење.

Владика је сматрао да је наступио историјски тренутак за остваривање идеја изложених у меморандуму руском императору. Човјек супериорне духовне снаге, какав је био владика, добро је знао да се пропуштена историјска шанса не понавља, па је почео да предузима радње за остварење барем једног дијела програма о формирању нове државне заједнице на Балкану. Једна од фаза тога замишљеног политичко-стратешких подухвата била је, по владичиној оцјени, ослобођење Херцеговине. Иако се идеја о ослобођењу ове земље непосредно укључивала у руски ратни план, владика је сматрао да јој не треба приступати брзоплето, већ добро прорачунато и детаљно испланирано.

Послије обављења послова у Котору, владика Петар I се, изгледа, убрзо вратио у Црну Гору. Припремајући се за догађаје од судбоносног значаја за његову земљу, почео је да обилази нахије и племена. Већ крајем фебруара налазио се у обиласку Црмничке нахије. Ту га је затекло једно писмо Стевана Санковског, послато из Котора 10/22. фебруара. Тим га писмом Санковски обавјештава да је депешом из Петрограда, примљеном 9/2. II, сазнао о одлуци руског царског двора да се приме на издржавање сви они који, по претходном одобрењу владике црногорског, раде за општу ствар руског царског трона. У том смислу Санковски је затражио да владика да, по обављеном послу, што скорије дође у Котор. Истим писмом, Санковски је обавијестио владика да је руски царски двор донио одлуку да се архимандрит Јовановић награди Орденом свете Ане II степена.¹¹⁷

Владика Петар I је одмах одговорио на писмо Санковског и саопштио му да је обилазио Ријечку и Црмничку нахију „због послова познатих“, истичући при томе да су ти послови приведени „окончанију“ Обећавајући Санковском да ће одмах кренути за Котор, гдје треба да се договоре шта даље ваља радити, владика изражава захвалност руском владару за то што се сагласио да архимандрит Јовановић награди високим руским одличјем, чиме је, по владичиним ријечима, са највишег мјеста, руског царског трона, одато праведно признање и прихваћено „желаније моје“ за „удовљетвореније сему достојноме мужу“.¹¹⁸

¹¹⁶ Исто, Санковски Книперу, Котор 30. I/1. II 1807.

¹¹⁷ Исто, Санковски владици Петру I, Котор 10/22. II 1807.

¹¹⁸ Исто, владика Петар I Санковском, Бољевићи 12/24. II 1807.

Очекујући владикау Петра I, Санковски је отпутовао из Котора у Кумбор, гдје је имао састанак са капетаном I ранга Братинским. Послије овог састанка, Санковски је Братинском упутио писмо којим је потврдио да је примио формална обавјештења да је отоманска Порта објавила рат Русији. Таква обавјештења из Петрограда су им налагала обавезу да се заједничким напорима припреме за одбрану Боке Которске, иако су и прије добијања инструкција из Петрограда биле спроведене све за то неопходне мјере. Пошто за ту сврху није било неопходно веће ангажовање руских регуларних трупа, јер су основну снагу одбране чиниле нерегуларне трупе састављене од Црногораца и Бокеља, Санковски је предлагао да Братински са својим поморским јединицама предузме акцију према Далмацији. Тај предлог је, поред осталог, мотивисао и тиме што су се тада ширили гласови да су Французи донијели одлуку да Далмацију поново уступе Аустријанцима. Санковски је истовремено тражио од Братинског да га обавјештава о свим новостима који до њега допру, јер од поузданих обавјештења у многостављеним плановима на којима ради. Оно што га је посебно забрињавало овога пута биле су вијести да Французи са мањим одредима иду ка Босни у помоћ Турцима.¹¹⁹

По доласку владике Петра I у Котор одржана је тајна сједница на којој се расправљало о плану да се са руским регуларним трупама и црногорско-бокешким снагама уђе у Херцеговину. На састанку је одлучено да се одмах пређе у офанзиву, а да на граници према Дубровнику и према скадарском пашалуку црногорске и руске снаге имају водити одбрамбене операције, тј. да се држе дефанзивно. Послије ове тајне сједнице владика је затражио од Санковског да надлежној руској команди предложи нову прегрупацију снага, како би се видјело са каквим бројем регуларних трупа може да се располаже у офанзиви према Херцеговини. Владика је истовремено био предузео низ одбрамбених мјера на граници према скадарском пашалуку. Као прво, на границу непосредно према Бару иступио је снаге које су стављене под команду мајора Луштице, за кога је владика истицао да располаже великим војним искуством и да је то личност „привржена височајшем пријестолу сверосијском“ Сигуран у оваквог команданта, владика је тражио да се сличан командант одреди и на граници према Херцег-Новом. Држећи да новски правац има изузетан стратегијски значај за операције према Херцеговини, владика је предложио Санковском да се на ту дужност постави „пуковник и кавалер Гаврило Михаилович Радуловић“ поред осталог и због тога што је он „из Црногорцев и знает говорит по черногорски“ а, осим тога, и народ му је веома „привржен“ Увјерен у људске и командантске особине Радуловић, владика Петар I

¹¹⁹ Исто, Санковски Братинском, Кумбор 14/26. II 1807.

је апеловао на Санковског да подржи предлог да се овом „способном“ човјеку повјери команда над трупама за заштиту правца Дубровник — Херцег Нови.¹²⁰

Одмах послѣје тајне конференције у Котору, владика је разрадио план за операције у Херцеговини. Тај план је дао у писменој форми. Због његове занимљивости, овдје се он даје у нешто обимнијем виду. Владичин план носи наслов: „Каквим начином можемо најлакше ступити у Херцеговину“ и, ослањајући се на тамошње хришћане, како се може „најлакше ослободити ова провинција“.¹²¹

По владичиној оцјени, као прво, требало је „поставити главнију квартиру војску наших нерегуларних в селеније Жупу“, одакле је, по његовој оцјени, најлакше командовати читавом операцијом. Из Жупе се могло непосредно командовати нападом на никшићку тврђаву, а да се не изгубе из оперативног вида евентуални војни подухвати скадарског везира, који је могао, како је владика резонувао, да у свако вријеме изврши упад у црногорска погранична подручја. Да би се обезбиједила слобода дјеловања здружених јединица према Херцеговини, владика је према скадарском пашалуку оставио оружани састав из Црмничке, Љешанске и Ријечке нахије. Као резерва снагама ове три нахије стајало је људство из Паштровића, Брајића, Побора и Мајина, с тим што су њихови предњи одреди били дужни да мотре на границу према Бару.¹²² Из састава трупа одређених за одбрану границе према Албанији, владика је намјеравао да узме само 600 војника и да са њима крене у Херцеговину. Главнину снага за упад у Херцеговину дала би катунска нахија. Што се тиче учешћа руских регуларних трупа, владика је сматрао да за прво вријеме није неопходно да се одређује више од 300 јегера са најнеопходнијим бројем аутиљеријских оруђа. За опсаду Никшића и за напад на никшићку тврђаву владика је држао да ће бити довољне саме црногорске трупе, а ангажовање руских јегера унио је у план ради тога да би по освојењу турске тврђаве руским јегерима повјерио гарнизонску службу у граду. Док би се изводиле операције око Никшића, архимандрит Авксентије требало је, са војском састављеном од Морачана, Ровчана и Ускока, да крене ка Дробњацима, да би се што прије сјединио са Пивљанима и спријечио евентуални продор турске војске из тог правца. Главнина војске из Катунске нахије имала је задатак да се што прије сједини са Граховљанима и Бањанима и да заједно изврше удар на турске катуне и насеља у Рудинама, разбију тамошње турске снаге, заплијене турска стада и што прије хитају до Клагине, надомак Никшићког поља, и да

¹²⁰ Исто, владика Петар I Санковском. 23 II/8. III 1807.

¹²¹ Исто, план владике Петра I о војном походу на Херцеговину.

¹²² Исто.

ту организују запреку евентуалној турској помоћи која би била упућена за помоћ никшићкој тврђави и никшићком граду. Надајући се да ће при оваквом распореду и дјеловању нападачких снага никшићки град бити заузет, владика је истовремено вјеровао да ће се брзо створити широка оперативна основица за продужење офанзиве, при чему је требало дјеловати без предаха, како се непријатељу не би дозволило да се среди, или да се „утврди“ („укрепитсја“), већ га стално „поражат“ и „истребљат.“¹²³

За вријеме извођења операција према Херцеговини, владика Петар I је предлагао да оне црногорско-бокешке снаге, стациониране код „комунитати новске“, што су имале задатак да „осматрају границу према Дубровнику“ и штите лијево крило црногорске главнине, одмах крену у правцу Зубаца. По уласку у Зупце, како је било предвиђено владичиним планом, зубачки капетан Иван Катић требало је да са одредом Крушевичана крене дубље у турску територију и отпочне напад на насеља правцем који сам изабере. Ове групе су биле дужне да претходно упуте „манифесте“ свим хришћанима у Поповом пољу да се дигну на оружје „противу Турок и војуду их истребљат“ По владичиној оперативној замисли, становници рисанске и грбаљске комунитати били су обавезни да крену ка Грахову и да одатле изврше упад у турску територију, заједно са Граховљанима, са циљем да се изазове забуна по турским насељима и паланкама и спријечи покушај слања помоћи опсједнутом Никшићу. Уколико се покаже да на овом правцу треба ангажовати један дио регуларних трупа, у том случају треба водити рачуна о одбрани правца из Дубровника и неопходности да се један дио регуларних трупа може за случај потребе ангажовати ка скадарском пашалуку. Главнина регуларних трупа, по владичином предлогу, требало је да стоји у строгој приправности у рејону Херцег-Новог, да одатле мотри на Дубровник, па ако се укаже повољна прилика — да изврши напад и заузме Дубровник. За све то вријеме један дио регуларних трупа морао је остати за гарнизонску службу у Херцег-Новом. Исто тако, владика је сматрао да један дио регуларних трупа са најнеопходнијим артиљеријским оруђима треба да буде припремљен за евентуална дејства према Бару. У случају да се на том правцу, тј. на јужном фронту, укаже повољна оперативна могућност за офанзивна дејства — треба предвидјети да црногорску војску потпомогне један дио регуларних трупа са неколико топова којима би се могле бомбардовати тврђаве Служ. Жабљак и Подгорица. Уколико се деси да до оваквих офанзивних дејстава дође на јужном фронту, сасвим је сигурно да ће се црногорским трупама придружити Сличани у Приморју и Зећани и Кучи на сектору према Подгорици. У том случају све

¹²³ Исто.

резерве ратног материјала треба хитно пренијети на Ријеку Црнојевића. Овакав удар на јужном фронту треба предузети само у случају да се снаге скадарског везира крену за напад на главнину црногорске војске према Никшићу. Да би читава ова операција могла да се изводи лакше, било би неопходно да се један дио флоте стално држи у водама близу града Бара, да служи као стална пријетња турским трупама које су из тог правца могле бити употријебљене за напад на црногорску територију.¹²⁴

Ратни план владике Петра I сачињен је тако као да га је радио школовани штапски официр оног времена. Његов садржај, у ствари, потврђује дубоки смисао и осјећај за командовање, који је карактерисао личност црногорског владике и владара. И овај занимљив докуменат у неку руку потврђује ону мисао коју је о владици изрекао Владимир Броневски, његов савременик и суборац из ратовања против Француза у Боки Которској и Далмацији. Показало се да је Броневски у много чему био у праву кад је истицао да је владика Петар I у „ђенераловом дому (тј. у дому ђенерала Пушкина — Б. П.) у кафтану од црне свиле, опасан богатим шалом, о коме је висила сабља, украшена драгим камењем, с округлом шатком и с Александровском лентом преко рамена, више личио на ђенерала него на митрополита. И, у ствари, он је љепше командовао пред фронтом, на паради, при обиласку позиција, на утврђењима, него што је благосиљао официре који су му прилазили“.¹²⁵ Без обзира на то што је један други савременик и суборац из овог тешког војевања мислио другачије,¹²⁶ мора се рећи да је на прекретници двије велике историјске епохе у личности владике Петра I Црна Гора имала војсковођу под чијом је командом задобијена највећа ратна слава ове малене земље.

Ратни план Петра I упућен је одмах Стевану Санковском. Чим га је примио, Санковски је предложио да се сазове ратни савјет, на коме је, поред њега и владике, требало да узму учешћа и пуковник Книпер и капетан I ранга Братински. Предлажући одржавање оваквог савјетовања, Санковски се руководио, прије свега, увјереношћу у велики значај подухвата, који

¹²⁴ Исто. Док је владика Петар I разрађивао свој план за ослобођење Херцеговине, који је, поред осталог, имао за циљ и да се што прије створе политички и оперативни услови за спајање са снагама Карађорђево Србије, француска дипломатија развија живу дјелатност како би на самом почетку разорила могућност да Русија „устпостави једну оперативну линију од Дунава до Јадрана“, линију око које би се брзо окупио хришћански елеменат ових крајева, која би, истовремено, угрозила опстанак турске власти на овим подручјима и представљала баријеру за француску експанзију у ове просторе (Видјети о томе код Лекића, *Стољна политика Петра I*, 218, 221).

¹²⁵ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, план владике Петра I о походу на Херцеговину.

¹²⁶ Журнал В. В. Вяземского.

је могао само да повећа „славу нашег великог Императора“ и осигура бољи живот „народа славено-српскога“. Истовремено, Санковски се сагласио са владичиним предлозима о именовану мајора Луштице и пуковника Радуловића за команданте нерегуларних трупа према Бару и према Дубровнику.¹²⁷

Одмах по пријему владичиног ратног плана, Санковски је послао писмо пуковнику Книперу, обавјештавајући га о припремама за упад на Херцеговину. Он је затражио од њега хитан одговор, будући да је планом било предвиђено и ангажовање руских регуларних трупа за операције по Херцеговини и за напад на утврђени никшићки град. Како су планирали владика Петар I и Санковски, почетак операција био је одређен за 17/29. III, па је стога требало радити брзо. Санковски је стога предложио Книперу да се прегрупација регуларних трупа изврши што прије и да се о тој мјери пуне гласови као да се наводно намјеравају изводити операције у Далмацији, како би се на тај начин довеле у заблуду турске власти које су мотриле на сваки војни покрет у Црној Гори.¹²⁸

Ратни савјет је одржан 3/15. III у стану пуковника Книпера у Херцег-Новом. Заправо, владика Петар I и Санковски били су принуђени да отпутују за Херцег-Нови, јер пуковник Книпер због болести није могао да допутује код њих на договор.¹²⁹

Почетком марта упутио је Стеван Санковски један опширан извјештај руском министру иностраних послова. Обавјештавајући га да је од Сењавина добио подробна обавјештења о томе како су хронолошки текли догађаји који су у дипломатском погледу претходили почетку руско-турског ратног сукоба, Санковски је истицао да је, у складу с инструкцијама царске владе, добијеним на почетку јануара 1807, предузео мјере да народ у Црној Гори, Боки Которској и Херцеговини подигне на оружје, да би се на тај начин олакшале операције руске молдавске армије. Као прву мјеру за припрему ширих војних операција Санковски је истакао чињеницу да је утврђења у Боки Которској, у првом реду Херцег-Нови и Котор, снабдио ратним материјалом, а њихове посаде појачао регуларним трупама. Исто је учинио и са будванском тврђавом. Поред тога, раздијелио је знатну количину муниције околним становницима, спремним да се ставе под општу команду.¹³⁰

Извјештавајући га о расположењу Херцеговаца, Санковски је истицао да су они изјавили да ће се латити оружја чим удружене црногорске и руске трупе ступе на тло Херцеговине. С тим у вези, Санковски је саопштио да је план за упад у

¹²⁷ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, Санковски владици Петру I, Кумбор 28. II/1. III 1807.

¹²⁸ Исто, Санковски Книперу, Кумбор 2/14. III 1897.

¹²⁹ Исто, Книпер Санковском, Херцег Нови 2/15. III 1807.

¹³⁰ Исто, Санковски Будбергу, Котор 20. II/4. III 1807.

Херцеговину благовремено саопштен пуковнику Книперу, али се том приликом није знало каквим трупима се може располагати у замишљеној операцији. Пошто су се тада ширили гласови да Французи намјеравају да уступе Далмацију Аустријанцима, Санковски је о томе обавијестио капетана I ранга Братинског и замолио га да се постара како би пуковник Книпер предвидио неколике чете јегера да што прије упадну у означене области. Али, пошто о покрету француских трупа није добијено никакво обавјештење од руског посланика из Беча, Санковски, Братински и Книпер су се договорили да се врше припреме за покрет руских регуларних трупа у Далмацију, али да се из фингираног покрета врате послје десет дана да служе као обезбјеђење операција према Херцеговини.¹³¹

Санковски је истовремено обавијестио министра о судбини Марка Михаиловића, специјалног изасланика упућеног код скадарског везира. Иако је изасланик Санковског био снабдјевен специјалним препорукама, „лукави“ скадарски везир се правио да читаву ствар не разумије, па је издао налог да се Михаиловић стави под стражу. Да би свога повјерљивог човјека избавио из казамата скадарског везира, Санковски је издао наредбу одредима Паштровића да задрже неколико турских трговаца, чим им се за то укаже прилика. Паштровићи су то убрзо и урадили. На тај начин Санковски је желио да принуди скадарског везира да пусти његовог изасланика и да се изјасни о даљим односима на граници.¹³² Кад је касније од Ибрахим-паше добио увјеравање о својим dobrим жељама, Санковски је везиру поново послао једно писмо, с изразима пријатељских осјећања и жељом да и даље ради на очувању мира на граници. Као израз добре воље, Санковски је обавијестио везира да ће пустити заробљене скадарске трговце и да ће их упутити бродом што је пловио под командом капетана Андрије Трипковића из Доброте. Санковски је такође молио везира да се ослободи брод добротског капетана Минића заробљен од стране улцињских гусара. Истовремено, Санковски је тражио да везир упути једну „поштену особу“ која би се „стално“ налазила у Боки Которској као везиров представник, чиме би се отклониле све сумње и „зле намјере непријатеља“.¹³³ Све ове понуде скадарски везир је примио са пажњом и показао спремност да ради на установљавању мира на граници и на продубљивању даље сарадње са руским представником.¹³⁴

Крајем марта су припреме владике Петра I и Санковског за упад у Херцеговину привођене крају. То је нагјерало Сан-

¹³¹ Исто.

¹³² Исто.

¹³³ Исто, копија писма Санковског Ибрахим-паше, Котор 9/21. III 1807.

¹³⁴ Исто, Санковски Будбергу, Котор 20. II/4. II 1807.

ковског да упути руском посланику у Бечу Разумовском молбу да утиче на владу у Петрограду да се повећају средства за подмирење ванредних издатака наметнутих ратним планом за ослобођење Херцеговине. Том приликом Санковски је обавијестио Разумовског да је, по наређењу адмирала Сењавина, један дио поморских снага стационараних у Боки Которској извршио упад на далматинску обалу, наводно због тога да би спречио Аустријанце да поново загосподаре овим просторима. Касније је команданту Братинском наређено да деташоване јединице повуче¹³⁵

Једну од највећих брига организатора похода на Херцеговину представљао је недостатак хране за нерегуларне трупе, које су, ипак, сачињавале основну војну снагу са којом је требало ослобађати дјелове Херцеговине. Због оскудице у храни, Санковски је био принуђен да изда наредбу да се заустави један аустријски брод који је, натоварен житом, али без заставе, пловио за Барселону. Пошто је заплијењен сав товар, Санковски је тражио од Разумовског да за случај спора нареди руском консулу и Трсту да поведе разговор са бродовласником ради обештећења.¹³⁶

Пошто су се руски војни заповједници сагласили да се бившем пуковнику руске војске Радуловићу, који се неколико мјесеци прије тога вратио из Русије, повјери једна од најважнијих командантских дужности за операције према Херцеговини, направљен је, по договору Санковског и владике Петра I, проглас којим се Херцеговци позивају да устану на Турке. Владика Петар I је инсистирао да се у проглас унесе име Радича Санкова, који је својевремено био господар тога дијела Херцеговине и био ожењен зетском књагињicom Маријом, сматрајући да ће то још више распалити народна осјећања код Херцеговаца. Заједно са прогласом, владика Петар I је саставио и писмо за вођу „српске нације“ Карађорђа. Писмо је донио Саво Пламенац, који је уживао велико владичино повјерење. Ради сваке сигурности, једна копија владичиног писма је упућена преко Мораче, а друга преко Беча и Угарске за штаб генерала Михелсона.¹³⁷

Једна од главних личности, на коју су се тада ослањали и владика Петар I и Санковски, био је калуђер Доменик Владевић. Њему је Санковски исплаћивао сваког мјесеца по 26 цекина на име плате. Додуше, Санковски је тиме хтио да на неки начин исправи неправду учињену према овом човјеку који је имао много заслуга према руском царском двору и руској вла-

¹³⁵ Исто, Санковски Разумовском, Котор 9/21. III 1807.

¹³⁶ Исто. Видјети о томе и код Лекића (*Спољна политика Петра I Петровића Његоша*, 218) и код Вуксана (*Петар I Петровић Његош*, 182).

¹³⁷ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, Санковски Сењавину, Котор 9/21. III 1807. Видјети о томе: П. И. Поповић, *Живот и рад Саве Пламенца*, Историјски часопис VI, Београд 1956, 23.

ди, а за то никад није добио неко јавно признање. Сличне „кли-це“ незадовољства Санковски је уочавао и код неких других личности које су се истакле приликом ослобађања Боке Которске.¹³⁸

Кад је до детаља био обавијештен о припремама у Боки Которској, адмирал Сењавин је, како се посредно види из писма Санковског, издао наредбу да се удружене црногорско-приморске трупе, потпомогнуте од руске регуларне војске, покушају преко Херцеговине и Санџака спојити са војском српских устаника. Послије овога, Санковски је извијестио адмирала да је црногорски владика и владар један од главних организатора ослобађања „славено-серпске“ нације и да је сам сачинио план за ослобођење Херцеговине.¹³⁹

Чим је Санковски саопштио војним командантима упутства добијена са највишег мјеста, истакнуто је мишљење да од брзине у многоме зависи извођење подухвата. Официри су се сложили са мишљењем Санковског, али су сви истицали увјерење да операције не треба почињати док се не обезбиједи снабдијевање трупа. Пошто се, и поред свих напора, није знало како ће се понашати Ибрахим-паша, владика Петар I је предлагао да се један број линијских бродова постави на граници бивше Млетачке Албаније. Руски официри су сматрали да су за то сасвим довољне јединице нерегуларних трупа, потпомогнуте „пиратима“ који би са својим бродовима стајали на обалама близу границе Паштровића. Истовремено, будванска тврђава је требало да буде ојачана. Али, за случај да скадарски паша ипак одлучи да изврши напад на овај правац, требало је против Улциња и Драча употријебити руске поморске снаге. Капетан I ранга, витез Братински је у овим занимљивим расправама заступао гледиште да руске поморске снаге, ако се из њих изузме шест ратних бродова предвиђених за одбрану Котора, неће бити довољне да се супротставе евентуалном нападу снага Ибрахим-паше, па би стога требало настојати да се по сваку цијену са њим одржавају добросусједски односи.¹⁴⁰

Из извјештаја Санковског Сењавину даде се запазити да је за поход у Херцеговину, у ствари, у потпуности прихваћен ратни план црногорског владике Петра I. Оно што је Санковски крајем марта томе плану додао проистицало је из захтјева вицеадмирала Сењавина да читав подухват треба да буде под-

¹³⁸ Исто.

¹³⁹ Исто.

¹⁴⁰ Исто. Стрховања Петра I и Санковског од могућности да скадарски везир Ибрахим-паша изврши напад на Црну Гору била су претјерана. То је одмах уочио француски емисар у Албанији Марк Бруер. Овај француски дипломата је истицао да је главни „разлог“ који је овог Португало великодостојника натјерао на овако понашање потицао од чињенице што је „имао споразум са Русијом“ (Д. Лекић, *Спољна политика Петра I*, 218).

ређен основном циљу продора ка Новом Пазару ради спајања са „Србијанцима“.¹⁴¹

Припреме за упад у Херцеговину трајале су дуже него што је владика Петар I на почетку очекивао. Прошла је била средина марта, а пуковника Книпера требало је поново убјеђивати да се пуковнику Радуловићу повјери команда над трупима предвиђеним за дјеловање на сектору Херцег-Новог, Зубаца и Јужне Херцеговине. Све је то говорило да је у припремама ове значајне војне кампање недостајало неопходне координације; много се договарало, дописивало, припремало, комбиновало, а вријеме је протичало. Све је то ишло на руку ономе против кога су припреме биле управљене. А што је било најгоре по организатора похода, у току ових надгорњавања нападачка војска је губила вољу за ратовање. Све је ишло убиствено споро; организатори похода се договоре да се муниција на вријеме транспортује за војску на јужном дијелу фронта, а мајор Луштица ни до 20. марта није је добио. Организација похода показивала је много слабости главног командовања: да је главна команда била у рукама једне личности, читав подухват би се припремао другачије, дјеловало би се брже и одлучније. Формално, главни командант читаве експедиције био је владика Петар I, али је он о свему морао да се консултује са Санковским, Книпером и Братинским. Свако је од њих могао да утиче на његову одлуку и рјешење. Заправо, и Санковски, и Книпер и Братински сматрали су да њихова ријеч у овом значајном војно-стратешком и политичко-стратешком подухвату треба да буде посљедња. То је било кобно за извођење овога плана.

Почетком марта 1807. дошли су код владике Петра I херцеговачки прваци „молећи га да избави народ од Турака“ О овоме је владика извијестио Санковског, а овај је одмах сазвао савјетовање ради договора о томе шта би требало даље предузети. На сједници су узели учешћа: владика, Книпер и Братински. Том приликом је договорено да се одмах „удари на херцеговачке Турке“, и то „са двије стране“. Тада је ријешено да једна колона у јачини од 1.000 војника руских регулисаних трупа, под командом пуковника Забјелина, и одреди Црногораца и Примораца, под командом владике Петра I, иду правцем Грахово — Бањани — Никшић. Друга колона, у саставу двије чете руских регуларних трупа и одредâ Примораца под командом пуковника Радуловића, имала је да се креће правцем Зуши — Требиње — Клобук.¹⁴²

Средином априла удружена црногорско-бокешка војска, ојачана руским регуларним трупима, прешла је херцеговачку

¹⁴¹ АВПР, ГА—1—6, 1805—1821, Санковски Сењавину, Котор 9/21. III 1807.

¹⁴² Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 160. Видјети о овом и код Лекића (*Спољна политика Петра I*, 219).

границу. Колона која је требало да се креће ка Никшићу ушла је у Грахово 2/14. IV и одмах продужила ка Бањанима. Црногорско-бокешку војску и руске трупе народ је дочекао одушевљено, „једнодушно“ изражавајући жељу да ступи под заставу „његовог императорског величанства руског“.¹⁴³ Том приликом се црногорско-бокешким трупама прикључило 600 „оруженосцев“ из Грахова, Бањана и Рудина. Владика и Забјелин су убрзаним маршем кренули ка Никшићу, док су један мањи одред упутили ка Корјенићима. Већ 12/24. априла удружене црногорско-бокешке трупе и јединице руске војске дошле су до зида никшићког града. Ту је одмах одржан „војени савет“ Иако су Црногорци предлагали да се без икаквог одлагања изврши јуриш на град, „војни савет“ је донио одлуку да се град држи у опсади и да се тако натјера на предају. И црногорски и руски команданти су били увјерени да никшићкој посади не може брзо пристићи никаква помоћ, јер су сви путеви из Херцеговине ка Никшићу били завијани дубоким снијегом. Да би се посада што прије натјерала на капитулацију, предложено је опсадним трупама да се турски гарнизон стално „узнемирава“. Војни савет је такође препоручио да се стално упућују позиви за борбу оним становницима Херцеговине који се нијесу дигли на оружје. Сматрајући да ће опсадна војска испунити задатак у складу са одлукама Војног савјета, владика Петар I, у жељи да прошири операције на све крајеве Херцеговине, крене са 500 Катуњана ка Грахову, одакле је требало да продужи ка Клобуку и изврши напад на овај херцеговачки град.¹⁴⁴

Колона састављена од црногорско-бокешких и руских трупа која је имала задатак да се креће у правцу требињског града наишла је на жесток отпор. У саставу ових снага налазило се више војника него што истичу француски извори, које наводи Лекић. Чим су се снаге из састава ове колоне упутиле ка требињском граду, турски командант Требиња затражио је помоћ од француског генерала Лористона, а овај му је одмах упутио 2.000 војника из састава 79. француског пука. Долазак француске војске на херцеговачку територију знатно је измијенио ситуацију, па су црногорско-бокешке трупе и јединице руске војске биле принуђене да се повуку, пошто су „опустошиле“ предграђе Требиња и његове околине.¹⁴⁵

¹⁴³ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 160.

¹⁴⁴ АОДМЦ, Петар I — 1807, Петар I Санковском 26. IV/8. V 1807. Видјети о томе и код Вуксана (*Петар I Петровић Његош*, 160). Ослањајући се на француске архивске изворе, Лекић истиче да је владика Петар I стигао код Никшића „на челу пет шест хиљада људи састављених од Црногораца, Руса и становника Котора“ и да су „приликом напада на Никшић били одбијени од Турака који су се херојски бранили“ (Д. Лекић, *Спољна политика Петра I*, 219).

¹⁴⁵ Д. Лекић, *Спољна политика Петра I*, 219.

Док су у Херцеговини вођене борбе, француски генерал Лористон шаље специјалног изасланика код Ибрахим-паше скадарског не би ли га приволио да изврши напад на Црну Гору. Пошто је са пажњом саслушао разлоге француског пуковника Гијома и изасланика Буера, скадарски везир Ибрахим-паша је истакао врло „убједљиве аргументе“ у прилог свога гледишта да је напад на Црну Гору „једна исто толико узалудна колико и опасна операција“.¹⁴⁶ И приликом ових разговора показало се колико је Ибрахим-паша био опрезан политичар и личност лишена илузија које су оптерећивале његовог претходника, иначе снажну личност Махмута Бушатлије. И поред неуспјеха покушаја да се Ибрахим-паша приволи за напад на Црну Гору, француске интриге и дипломатске комбинације нијесу престале. Француски амбасадор у Цариграду је у том смислу добио и посебна упутства. Он је тражио од отоманске владе да се удруженим турско-француским снагама нападне Црна Гора и да се „протјерају Руси који су се ту улогорили“.¹⁴⁷ Али, баш тада, кад је дошло до разрађивања планова за напад на Црну Гору, јаничарска револуција у Цариграду, изведена крајем маја 1807, пореметила је ове планове.

Владика Петар I и Санковски нијесу знали какве им све опасне мреже плете француска дипломатија, покушавајући да приволи отоманску владу и њене власти у Херцеговини и Албанији да се припреми општи напад на Црну Гору. Иако је наслуђивао такву могућност, владика Петар I није могао знати све појединости о тако опасним комбинацијама.

Послије одласка са положаја испод Никшићког града, владика је стигао у Грахово. Припремајући се ту за поход ка Клобуку, стигла му је вијест да је прекинута опсада Никшића. До овог сасвим изненадног прекида опсаде дошло је због свађе између Санковског и пуковника Забјелина. „Ритирада“ опсадне војске одјекнула је као гром из ведре неба.¹⁴⁸ Војска је почела да губи вољу за даље ратовање, а владика Петар I је већ уочавао све слабости у припремама херцеговачке експедиције.

Почетком маја владика се вратио на Цетиње. Тамо га је чекало писмо јеромонаха Доментијана. Он је обавјештавао владика да Санковски захтијева да црногорска војска заједно са владиком поново крене ка Херцеговини и заузме турску тврђаву Клобук. На ово Доментијаново писмо владика је одговорио одмах. Владика је оштро прекорио руског изасланика због непромишљеног захтјева о новој „експедицији“, за коју, по владичином нахођењу, нијесу постојали скоро никакви услови: „што би једна мала војска и на једноме самоме мјесту у средини Херцеговине могла лакше и боље војевати него ли су

¹⁴⁶ Исто, 220.

¹⁴⁷ Marmon, *Les memoires du duc de Raguse*, Paris 1875, t. III, 53.

¹⁴⁸ АОДМЦ, Петар I — 1807, Петар I Санковском, 26 IV/8. V 1807. Видјети и код Вуксана (*Петар I Петровић Његош*, 160).

наше војске до ретираде војевале на четири стране, послије које су сви херцеговачки Турци остали слободни, да једни другима на помоћ могу приходити и да жалосне хришћане под страхом и трепетом заклопљене суздржати могу“.¹⁴⁹ Ово владицино писмо пружа одговор на неке дилеме које су тих дана притискале свијест главних личности које су припремале овај подухват. Владичино писмо представља, с друге стране, оправдану и јетку критику оних личности које нијесу, вјероватно, из личне сујете жељеле да дозволе да читавим подухватом суверено руководи вјешта рука црногорског владара и владике, чије је ратничко искуство, барем за војевање на брдско-планинским теренима, каква су црногорско-херцеговачка, било богатије од искуства личности које су тада жељеле да се наметну својим војним комбинацијама и предлозима.

Покрет ка Клобуку је, ипак, предузет. Средином јуна владика Петар I је из Рисна извијестио Санковског да су удружене црногорско-бокешке и руске трупе опсјеле ову тврђаву у Херцеговини, а да је, истовремено, острошком игуману и брђанским старјешинама наређено да у току опсаде Клобука стално „узнемиравају никшићке Турке“, како не би могли дејствовати против Црногораца.¹⁵⁰ Напад на Клобук извршен је 16/28. јуна, али су нападачи били одбијени са великим губицима. Командант црногорско-бокешких снага окривљавао је за овај неуспјех руске регуларне трупе и неке одреде Примораца, који су за вријеме напада напустили блокаду Требиња.¹⁵¹ По француским изворима, пораз под Клобуком био је далеко тежи од онога какав би се дао закључити на темељу архивске грађе нашег поријекла. Из француских извора се такође види да су у борбама под Клобуком учествовале и француске јединице. Говорећи о овим операцијама на сектору Зупци — Требиње — Клобук, маршал Мармон у својим мемоарима истиче такође велике губитке руских регуларних трупа.¹⁵²

Стање на фронту према Херцеговини се из дана у дан погоршавало, а изгледи на неки успјех све су више ишчезавали. Владика Петар I је тада добио од руског министра иностраних послова Будберга писмо у коме му је саопштена царева жеља да помогне црногорском народу и „православним народима у вашој околини“ чим непријатељ буде побијеђен.¹⁵³ Ово писмо није створило код владике нове илузије, јер је до побједи која је могла донијети битнију промјену за народ црногорски — било још далеко.

¹⁴⁹ Исто.

¹⁵⁰ АОДМЦ, Петар I — 1807, Петар I Санковском, Рисан 5/17. VI 1807.

¹⁵¹ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 161.

¹⁵² Marmont, *Les memoires du duc de Raguse*, III, 53.

¹⁵³ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 161.

Иако послѣ неуспјелог напада на Клобук на фронту према Херцеговини није било већих војних операција, борбе нијесу престајале. Такво стање ствари диктирале су обје зараћене стране. Сам владика Петар I, коме је постало сасвим јасно да „експедиција“ не може уродити резултатом одређеним за коначан циљ, предлагао је да се Турци стално „узнемиравају“, сматрајући, вјероватно, да само на тај начин може пратити намјере свог старог и најопаснијег противника. У јуну је владика са 500 „оруженосцев“ дошао на Дврсно, један дио снага држао приправним према Спужу и Подгорици, док је један мањи одред упутио у извиђање Клобука, Гацка и Билеће.¹⁵⁴

Ђ. Војновић је крајем јуна тражио помоћ од 200—300 војника за попуну због великих губитака под Клобуком, али владика није могао да задовољи ову његову жељу.¹⁵⁵ Вјероватно је одбио да изађе у сусрет овом захтјеву зато што је осјетио да би даље проливање крви било узалудно, па је желио да сачува живу силу.

Док су се на фронту према Херцеговини низали неуспјеси, Карађорђеви устаници „успјешно“ су ратовали. О тим успјесима вожд је извјештавао владикау, истичући, истовремено, задовољство због могућности да се оствари „содејствује комуникације“ са „храбрим Србима Црногорцима“.¹⁵⁶ Вожд тада није знао да је подухват да се преко Херцеговине крене ка Санџаку и Сјеници наишао на непробојан кордон.

Боравећи на положајима Дврсно, владика је био свјестан да снагама којима је располагао не могу бити остварени они војни циљеви за које се припремао од краја претходне године. Узалуд су његови блиски сарадници (Санковски и пуковник Радуловић) тражили да ка Клобуку упути 1.500 војника, владика је то примао са резервом. Прије свега, он је био убијеђен да се са толиком војском не може озбиљније угрозити положај Турака у југоисточној Херцеговини, поготово што није био остварен најзначајнији стратегијски циљ похода — освајање Нишпића. С друге стране, борбено је расположење било спласнуло; Црногорци и Бокелји су почели у већем броју да напуштају положаје, неко из ових неко из оних разлога а већина због паслова око сјетве и жетве. Поред тога, руски официри су запознали, иако са закашњењем, да се озбиљна офанзивна дејства тешко изводе са овако здруженим трупима, без јединствене команде, а против жилавог противника, који је, уз то, учачавао и користио све слабости нападача. Узалуд је пуковник Радуловић, несумњиво стручан командант, упућивао владици жалбе на неоправдану „ретиграду“ регуларних трупа,¹⁵⁷ ништа се, из-

¹⁵⁴ Исто.

¹⁵⁵ Исто.

¹⁵⁶ Д. Милаковић, *Историја Црне Горе*, Задар 1856, 223.

¹⁵⁷ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 161.

гледа, у таквим условима није могло боље и енергичније предузети. Већ првих дана јула почела је да хвата узнемиреност Стевана Санковског, човјека који је такође много очекивао од овог похода, иако, додуше, у неким процјенама није био релатистичан. Послије једног упозорења пуковника Книпера, Санковски је затражио од владике Петра I да хитно упути 500 Црногораца ради заштите Боке Которске из правца према Морињу.¹⁵⁸ Неколико дана прије тога почело је протурање гласова о миру између Русије и Француске, о чему је владика затражио обавјештење од Санковског.¹⁵⁹ Показало се да су владичина страховања била оправдана, јер је ускоро (25. VI/7. VII) приспјело и поуздано обавјештење о томе. О њему је Санковски послао извјештај владици Петру I. Саопштавајући му ту непријатну вијест, руски изаласник је затражио истовремено од црногорског владара да предузме хитне кораке да се „распусти војска“.¹⁶⁰

Иако је постало сасвим јасно да се крај овом војевању приближио, владика Петар I је стално проучавао све вијести од својих извјештача према Херцеговини и Албанији. Бојећи се изненадних удара, он није желио да војску распушта брзо, већ се задржао на Дврсну све до краја јула. У условима створеним послије неуспјеле експедиције према Херцеговини, владици су уливала наду обавјештења о успјесима Карађорђевих устаника. Ти су успјеси, као што је познато, изазвали истовремено узнемиреност код хрцеговачких и босанских Турака. У неким оновременим свједочанствима истинана је чињеница да су турске снаге у Босни и Херцеговини биле тада разаслале телале који су позивали — „који Турци за свеца Мухамеда знају“ да се крећу на Србију „пошто уљезе Карађорђијева војска у Сарајево“.¹⁶¹

Развој догађаја у Европи пружао је мале изгледе за остваривање владике Петра I. Већ 15/27. VII Санковски је добио обајештења о миру Русије са Француском.¹⁶²

Крајем јула владика Петар I се повукао са својом војском са фронта према Херцеговини.¹⁶³ Убрзо затим француска влада је упутила један проглас Бокелјима. У њему је истицано да је

¹⁵⁸ АОДМЦ, Петар I — 1807, Ђ. Војновић Петру I, 12/24. VI 1807.

¹⁵⁹ Исто.

¹⁶⁰ Исто, Санковски Петру I, Котор 25. VI/7. VII 1807.

¹⁶¹ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 163.

¹⁶² АОДМЦ, Петар I — 1807, Санковски Петру I, Котор 15/27. VII 1807. Два дана прије тога Санковски је обавијестио владика да му је руски владар додијелио брилијантски прстен (Исто, Санковски Петру I, Котор 13/25. VII 1807), а почетком јула владика је добио 15 медаља (од којих пет златних) да их додијели Црногорцима који су се истакли у ратовању (Исто, Петар I Санковском, 7. VI/9 VII 1807).

¹⁶³ Исто, Петар I Санковском, Дврсно 19. VII/31.VII 1807.

становништво Боке Которске под утицајем једне „варварске нације“ извршило „најсрамнија дјела“, па су стога позивани да „исправе своју кривицу“.¹⁶⁴

По повратку са положаја према Херцеговини владика Петар I добио од К. К. Родофиникина писмо (7/19. VII) о закључењу мира међу Русијом и Француском,¹⁶⁵ а крајем мјесеца стигао је и специјални курир са царском заповјешћу да се Бока Которска мора одмах предати Французима.¹⁶⁶ Тако се распршио и последњи трачак илузија код Петра I да ће се развој европских прилика окренути смјером који би пружио шансе да се оствари макар дио онога што је пропуштено почетком 1807. године.

Са херцеговачког ратишта владика се вратио у Црну Гору „као отрован“.¹⁶⁷ Црна Гора, како истиче Д. Вуксан, налазила се у „очајном стању“. Све њене иначе сасвим оскудне резерве биле су истрошене. Ограничене земљишне парцеле биле су запуштене. Они од којих се очекивало да их обрађују били су замијенили рало пушком, уздајући се у то да ће им она осигурати хљеб и допринијети да се колико-толико промијене услови живота. Народу је запријетила опасност од глади. Осјећајући сву тежину околности у које је запао његов народ, владика је затражио од Санковског да му се што хитније врати позајмљени новац, утрошен за вријеме ратне кампање у Боки Которској, Длмацији и Херцеговини током 1806. и 1807. године.¹⁶⁸

Тако се завршило ратовање црногорско-бокешке војске и јединица руске поморске пјешадије у Херцеговини. Организатори су више очекивали од овог ратовања. Показало се да се на већи успјех похода према Херцеговини није могло рачунати у условима кад су црногорско-руске снаге стално биле изложене опасности од удара снажних француских трупа стационараних на простору Дубровник — Цавтат — Херцег-Нови.

Пошто су се окупацијом Боке Которске од стране Француза битно измијениле историјске околности за даљи развој Црне Горе, владика Петар I је, осјећајући деликатност положаја своје земље у условима створеним француском окупацијом Боке, сазвао Народну скупштину („сејм всјеј Черној Гори“).¹⁶⁹ На Скупштини је требало да се рјешава о „правилима“ како да се понаша земља према новом, моћном сусједу, против кога је црногорски народ, потпомогнут од руских трупа, ратовао више од годину дана и пролио доста крви.

¹⁶⁴ Исто, француски проглас Бокељима.

¹⁶⁵ Исто, Родофиникин Петру I, 7/19 VII 1807.

¹⁶⁶ В. Ђорђевић, *Црна Гора и Русија*, 294.

¹⁶⁷ Исто.

¹⁶⁸ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, 163.

¹⁶⁹ Исто.

* * *

Овом расправом жељели смо да укажемо на неке важне догађаје што су се одиграли у Црној Гори и Боки Которској у раздобљу од непуне двије године, тј. од пожунског до тилзитског мира. О најважнијим збивањима овог кратког историјског периода сваки нов податак из необјављене архивске грађе може бити од користи за историјску науку. Као што је из литературе познато, а у овој расправи је то такође наглашено, Бока Которска је тада ушла у политику европских сила као повод због кога је доведено у питање испуњење једног међународног уговора. Тада Црна Гора заједно са Боком постаје чинилац на који се чврсто ослонила антинаполеонова политика руског императора Александра I. У то вријеме црногорски владар и владика Петар I Петовић Његош, осјећајући да наступа нова епоха у развоју народних покрета на Балкану, саставља свој програм о стварању „славено-српске државе“ Тај докуменат представља један од најзначајнијих споменика у повијесном развоју Црне Горе. Он је владичину личност узидгао до највеће висине национално-политичког мислиоца и визионара. У овом раздобљу збили су се и догађаји који су обогатили нашу ратну историју. Тада је удружена црногорско-бокешка војска, уз садејство прослављених јединица руске поморске пјешадије из састава средоземне флоте под командом вицеадмирала Сењавина, извојевала неколико блиставих побједа против најмоћније армије ондашње Европе. У жестоким биткама, вођеним између удружених руско-црногорских трупа и Наполеонових јединица на сектору од Херцег-Новог до Дубровника, дошао је до изражаја таленат Петра I Петровића Његоша као војсковође и ратника. На почетку 1807, на предлог црногорског владике припремљен је и поход црногорско-бокешке војске и јединица руске поморске пјешадије на Херцеговину. Без обзира на војнички исход, овај подухват је потврдио да се ослободилачка борба Црногораца није дала замислити без ослонаца на сличне народне покрете у другим југословенским земљама и областима.

Académicien Branko Pavićević

LE MONTÉNÉGRO ET BOKA KOTORSKA DE LA PAIX
DE POZUN JUSQ'À LA PAIX DE TILZIT
1805 — 1807

(R e s u m é)

Se basant sur les résultats des explorateurs antérieurs ainsi que sur les sources d'archives des fonds particuliers des Archives de la politique extérieure de la Russie (dans les Archives du Ministère des Affaires Extérieures de l'URSS) à Moscou, des Archives de la marine de guerre de l'URSS à Leningrad et de la section des Archives du Musée d'Etat à Cetinje, l'auteur parle des événements les plus significatifs que ont eu lieu au Monténégro et à Boka Kotorska dans la période de moins de deux ans, c.à d. de la paix de Požun à la paix de Tilsit, considérant que chaque nouveau détail sur ces événements peut être utile pour les sciences historiques.

Comme il est déjà signalé dans nos sciences historique ainsi que dans celles de l'étranger, Boka Kotorska, dans ladite période entra dans la politique des grandes puissances européennes comme un motif à cause duquel la réalisation d'un contrat international était mis en question. Les événements à Boka Kotorska après la paix de Požun stimulèrent fortement la disposition contre Napoléon au Monténégro aussi. En ce temps là le Monténégro avec Boka devint un facteur important sur lequel s'appuyait la politique d'antnapoléon de l'Empereur russe Alexandre I.

Sentant qu'une nouvelle étape arrivait dans le développement des mouvements nationaux au Balkan, le souverain du Monténégro l'évêque Petar I Petorvić Njegoš rédigea alors son projet connu sur la création d'un état »serbo-slave«. Ce document représente un des plus importants édifices dans le développement historique du Monténégro. Le contenu de ce document éleva la personnalité du souverain monténégrin jusqu'aux plus grandes hauteurs d'un penseur et d'un visionnaire national et politique.

Dans cette période ont eu lieu des événements qui enrichirent notre histoire de guerre. C'est alors que l'armée unie du Monténégro et de Boka, avec la participation de la célèbre infanterie maritime russe qui faisait partie de la formation de la flotte méditerranéenne, sous le commandement du célèbre vice-amiral Segnavin, remporte quelques victoires contre l'armée la plus forte de l'Europe de ce temps.

Au commencement de l'année 1807, sous la proposition de l'évêque monténégrin Petar I^e, et en conformité avec le vice-amiral Senjavin, survint une marche militaire vers l'Hertégovine. C'est alors qu'une attaque eu lieu contre Nikšić et Klobuk. Quoique cette attaque n'a pas eu un résultat dont ses organisateurs en attendaient, cette fois se manifesta aussi que la lutte de libération des Monténégrins ne pouvait pas s'imaginer sans un appui ferme sur les mouvements nationaux semblables dans les autres pays et régions yougoslaves.